

PAPER DETAILS

TITLE: DIN ISLERİ YÜKSEK KURULU VE MEZHEP OLGUSUNA YAKLASIMI

AUTHORS: Cenksu Üçer

PAGES: 662-723

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2110991>

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU VE MEZHEP OLGUSUNA YAKLAŞIMI

The High Board of Religious Affairs and Its Approach to the
Phenomenon of the Sect/al-Madhab

Cenksu ÜÇER*

Öz

Bu çalışma, Din İşleri Yüksek Kurulunun mezhep ya da farklı dini anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımını ele almaktadır. Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı kurulduğu andan itibaren varlığını muhafaza eden Kurul, Başkanlığın “dini konularda” en yüksek karar ve danışma organıdır. Bu vasfı nedeniyle Kurulun mezhep veya farklı dini anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımı ve fiili tavrı önemlidir. Dini düşünce ve hayatın mezhebî ve meşrebî telakkiler üzerinden anlaşıldırılması ve sürdürülmesi, mezhep olgusunun Müslümanlar için daima esaslı bir unsur olması sonucunu doğurmuştur. Kurul bu olguyu tabii bir durum olarak görmekte, mezhepleri, dinin ana kaynaklarının (Kitap ve Sünnet) anlaşılıp yorumlanmasında tarihsel süreçte ortaya çıkan görüş farklılıkları ve alternatif çözüm önerileri olarak telakkî etmekte, bu tarihî-kültürel birikimden olabildiğince yararlanmaktadır. Tevarüs ettiği kurumsal yapı, ilmi gelenek ve hizmet verdiği toplumun mezhep mensubiyetine bağlı olarak özellikle klasik konularda

Abstract

This study deals with the approach of the High Board of Religious Affairs about sects or different religious understandings and practices. The Board which has maintained its existence since the establishment of the Presidency of Religious Affairs, is the highest decision and advisory body of the Presidency on "religious matters". Because of this characteristic, the approach and practical attitude of the Board about sects or different religious understandings and practices are important. The meaning and maintenance of religious thought and life through sectarian and sectarian considerations has led to the fact that the phenomenon of sect has always been an essential element for Muslims. The Board sees this phenomenon as a natural state of affairs, considers sects as differences of opinion and alternative solutions that have emerged in the historical process in understanding and interpreting the main sources of religion (Holy Quran

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara, Türkiye / e-posta: cenksu.ucer@ybu.edu.tr; hcenksuucer@hotmail.com / ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9874-2990.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
30.11.2021	28.12.2021	31.12.2021

DOI: 10.18403/emakalat.1031365

Hanefî görüşlerle hareket eden Kurul, gerektiğinde farklı mezheplerin görüşleriyle de hareket etmektedir. Yeni meselelerde ise fıkıh usulü ilkelerini ve bütün potansiyelini devrede tutarak Kitap ve Sünnet'in ma'kul, maksûd ve mefhûmundan hareket edip fıkıhın genel kuralları ile olguyu iyice tahlil etmekte, konunun uzmanlarıyla istişareler yapmaktadır. Bu durumda Kurulun kararlarının, belli bir mezhebin değil; kendi görüşlerini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu ise "heyet ictihadı" veya "kolektif ictihad" olgusunun Kurul tarafından yerine getirildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Mezhep Olgusuna Yaklaşımı, Heyet İctihadı, Kolektif İctihad

and the Prophetic Traditions/Sunnah), and also makes use of this historical-cultural accumulation as much as possible. Depending on the institutional structure inherits, the scientific tradition, and the sectarian affiliation of the society it serves, the Board, which acts according to Hanafi's school of thought, especially on classical issues, also acts with the opinions of different sects when necessary. In new issues, by taking into consideration the principles of jurisprudential/ fiqh method and all its potential, Board analyzes the general rules of jurisprudence/fiqh and the phenomenon by acting on plausible notions of the Holy Book and Sunnah, and consults with the experts on the subject. In this case, it is possible to say that the Board reflects its views on the decisions of the Board, not on a certain sect. This shows that the concept of "İjtihad of Board" or "Collective İjtihad" is fulfilled by the Board.

Key words: Presidency of Religious Affairs, High Board of Religious Affairs, Approach to the Phenomenon of Sect, İjtihad of Board, Collective İjtihad

GİRİŞ

Bu çalışma, Din İşleri Yüksek Kurulunun (DİYK, Kurul) mezhep ya da faklı dinî anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımını ele almaktadır. Cumhuriyet'e geçişle birlikte kurulan Diyanet İşleri Reisliğinin kurulduğu andan itibaren varlığını muhafaza eden Kurul,¹ Diyanet İşleri Başkanlığının (Başkanlık) "dinî konularda" en

¹ *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teshkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999), 474;

yüksek karar ve danışma organıdır. “Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı” olma vasfına “dinî konularda” ifadesiyle getirilen sınırlama, 2010 yılında yapılan düzenleme ile olmuştur.² Bu kısıtlamaya rağmen dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olma vasfı nedeniyle Kurulun mezhep ya da faklı dinî anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımının önemli olduğu aşîkârdır. Bunun için de Kurulun tarihi arka planı bağlamında Cumhuriyet öncesi ve dönemindeki süreci, yapısı ve görevleri, çalışma esas ve usulleri, karar, mütalaa, görüş ve fetvada esas aldığı temel esaslar ve yöntemi gibi hususların dikkate alınması yerinde olacaktır. Araştırma ve yayın etiği kuralları çerçevesinde yürüttüğümüz bu çalışmamızda Kurulda geçmişte ve günümüzde uzman, üye ve başkan olarak görev yapan ve işleyişini bilen şahsiyetlerin konu hakkındaki çalışmaları ile vatandaşlar tarafından yöneltilen sorulara Kurul tarafından verilen cevaplar göz önünde bulundurularak bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Tarihî Arka Planı ve Kısa Tarihçesi

1.1. Tarihî Arka Plan

Din İşleri Yüksek Kurulunun kısa bir tarihçesine göz atmadan önce iki hususa işaret etmek isabetli olacaktır. Bunlardan ilki kurumların dünyada ve ülkede yaşanan ve daima birbiriyle irtibatlı bir şekilde biçim alan siyasî, iktisadî, bilimsel, kültürel vb. gelişmelere göre ortaya çıktığı ya da şekillendiği veya şekillenecek olması gerçeğidir. İkincisi ise kurumların yapısı, işleyişi ve yetkileri noktasında tevarüs edilen kurumsal tecrübelerin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğidir.

1.1.1. Kurulun Teşekkülünde Fikrî ve Fiilî Alt Yapı

Cumhuriyet’e geçişte Osmanlı dönemindeki varlığını sürdüren Heyet-i Müşâvere (Kurul), her ne kadar 2010’da “dinî konularda” ifadesiyle bir sınırlama getirilmiş olsa da³ Başkanlığın en yüksek

Hasan Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı-Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi* (Kayseri: Laçın Yayınları, 2006), 344.

² Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (DİB Değişiklik Kanun), *Resmî Gazete* 27640 (13.07.2010), Kanun No: 6002.

³ Diyanet İşleri Başkanlığının 13. Başkanı Tayyar Altıkulaç 2010 yılında yapılan düzenleme ile Kurulun Başkanlığın “en yüksek karar ve danışma organı olması” hükmüne getirilen “dinî konularda” sınırlamasının doğru olmadığını dile getirmektedir. Altıkulaç’a göre Kurul böylelikle etkinlik ve itibar açısından zaafa

karar ve danışma organıdır. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında İslâm dünyasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak şekillenen fikirlerin, Din İşleri Yüksek Kurulunun söz konusu yetki alanının belirlenmesinde son derece önemli olduğu görülmektedir. Zira Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kimi alim ve düşünürler, içtihadın ferdî olmaktan çıkarılıp Meclis-i Âli-i İctihad ve Heyet-i İlmiye gibi bir müessese marifetiyle yürütülmesi fikrinden yana olmuşlardır.⁴ Bu düşüncelerin hem Osmanlı'da hem Cumhuriyet'te ete kemiğe büründüğü görülmektedir. Nitekim Osmanlı döneminin sonlarında Şeyhülislâmlık bünyesinde Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye, Millet Meclisi Hükümeti döneminde kurulan Şer'îyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde Heyet-i İftâiyye ve Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti, Cumhuriyet döneminde kurulan Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde ise Heyet-i Müşâvere adıyla heyetlere/kurullara yer verilmiştir.⁵

Dünya genelinde yaşanan gelişmelerin heyet fetvası/içtihadı olgusunu bugün itibarıyla farklı bir mecraya evirdiği görülmektedir. Dünyanın dört bir yanında yaşayan Müslümanların bulundukları ülkelerde dinî alanda karşılaştıkları farklı sorunların çözümü adına artık söz konusu heyetlerin temsilcilerinin oluşturduğu üst heyetler ya da meclisler teşekkül ettirilmiştir.⁶ Aşağıda zikredilen birkaç örnek, Başkanlığın ve Din İşleri Yüksek Kurulunun bu gelişmeleri de yakından takip edip ortak birikimi dikkate alarak hareket ettiğini göstermektedir. Söz gelimi Müslümanların aynı günde Ramazan'a başlaması ve aynı günde bayram kutlamasını sağlamak adına 1974'te Tayyar Altıkulaç'ın Başkan Yardımcısı olarak ön çalışmalarını başlattığı ve Başkan olduğu dönemde 1978 yılında düzenlenen "Uluslararası Rü'yet-i Hilâl Konferansı"na dair

uğrattılmıştır. Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 1/271-272, 355-356.

⁴ İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi* (İstanbul: Risale, 2. Baskı, 1987), 1/LXII; Kâşif Hamdi Okur, "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 15. Her ne kadar İslâm tarihinde ilk dönemlerdeki bazı uygulamalar heyet içtihadına örnek teşkil etse de, Din İşleri Yüksek Kurulu ve birkaç örneği hariç bunun yaygınlaşması oldukça yakın döneme ait bir gelişmedir. Mustafa Bülent Dadaş, "Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslâm Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri", *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 311-339.

⁵ Halil Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (Tarihçe, Oluşum, İşleyiş ve Faaliyetler)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 69.

⁶ Dadaş, "Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı", 330-334; Murteza Bedir, "Fetva ve Değişim: Geleneksel Fıkıh Yönteminde Büyük Kırılma", *Hanefîlerde Mezhep Usûlü, Şerhu Ukûdi resmî'l-müftî*, İbn Âbidîn, çev. Şenol Saylan (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 15.

faaliyetler, Din İşleri Yüksek Kurulu aracılığıyla yürütülmüştür.⁷ Başlatılan bu çalışmaların devamı niteliğinde Kurul 2016 yılında 50 ayrı ülkeden; İslam ülkelerinin ilgili bakanlıkları, fetva kurulları, fıkıh akademilerinin temsilcileri, alan uzmanı alimler, fakihler ve astronomların da katılımıyla “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi”ni toplamıştır.⁸ Bu kongrede, öncesinde yine Kurulun yürüttüğü bilim heyetleri çalışmalarıyla belirlenen takvimlerden; bütün dünyada Müslümanların aynı gün Ramazan’a başlamalarını ve bayramı idrak etmelerini temin edecek olan “Tekli Takvim” oy çokluğuyla kabul edilmiştir.⁹

11-14 Ekim 2016 tarihlerinde İstanbul’da toplanan Avrasya İslam Şûrası sonuç bildirgesinde (madde: 11) “...ayrıca Şûra bünyesinde icra komisyonuna ek olarak Fetva Komisyonu, Din Hizmetleri Komisyonu, Din Eğitimi Komisyonu, Hayrî ve İnsanî Yardımlar Komisyonu ve Medya ve Dinî Yayınlar Komisyonunun kurulması”nın¹⁰ kararlaştırılması üzerine Din İşleri Yüksek Kurulunun yürüttüğü çalışmalarla Avrasya Fetvâ Meclisi kurulmuştur.¹¹

Kurul, ilmi ön çalışmalarını 2016’da başlattığı ve bizzat yürüttüğü faaliyetler neticesinde özellikle ileri enlemlerde yaşayan Müslümanlar arasında takvim birliğini sağlamak amacıyla Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi işbirliğinde 26-27 Eylül 2021 tarihinde Uluslararası Namaz Vakitleri Kongresi düzenlemiştir.¹² Ayrıca bazı başkan ve üyelerinin uluslararası meclislerde üye olarak görev yaptığı bilinen Kurulun,¹³ mümasil kuruluşlarla işbirliğini de

⁷ Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, 1/360-361.

⁸ Ekrem Keleş, “Hicrî Takvim Birliği”, *YouTube* (27 Mayıs 2016), <https://www.diyaret.tv/hicri-takvim-birligi-kongresi> (27 Mayıs 2016), 00:00:00-00:03:17.

⁹ Mehmet Görmez, “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi Sonuç Bildirgesi”, *YouTube* (28 Mayıs 2016), <https://www.diyaret.tv/hicri-takvim-birligi-kongresi> (27 Mayıs 2016), 00:16:37-00:44:05; İstanbul Müftülüğü, “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi Sonuç Bildirgesi” (Erişim 10 Ekim 2021).

¹⁰ IX. *Avrasya İslâm Şûrası Sonuç Bildirgesi* (14 Ekim 2016), <https://avrasyaislamsurasi.diyaret.gov.tr/tr-TR/Declaration/> Detail/9.

¹¹ Avrasya Fetva Meclisi ilk toplantısını 10-11 Mayıs 2017’de Ankara’da gerçekleştirmiştir. Avrasya Fetva Meclisi (AFM) (10-11 Mayıs 2017), <https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr/sayfa/toplantilar/1-toplanti>.

¹² Din İşleri Yüksek Kurulu, “Uluslararası Namaz Vakitleri Kongresi Başladı”, (Erişim 20 Ekim 2021). <https://kurul.diyaret.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/827/uluslararasi-namaz-vakitleri-kongresi-basladi>.

¹³ Söz gelimi Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi’ne Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlarından Prof. Dr. Raşit Küçük ve Kurul Üyelerinden Prof. Dr. Murteza Bedir’in üye olarak görevlendirildiği bilinmektedir. Dadaş, “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İçtihadı”, 330; Şeyma Ülger, *Modern Fetva Kurumlarının*

önemsediği görülmektedir.¹⁴ Bu örnekler gelinen noktada ön plana çıkan heyetler ve üst heyetlerle ilgili gelişmelerin Kurul tarafından da sıcak bir şekilde takip edildiğini ortaya koymaktadır.

1.1.2. Tevarüs Edilen Kurumsal Tecrübe

Tevarüs edilen kurumsal tecrübeye gelince Riyaset/Başkanlık ve kurulduğu günden itibaren Riyaset/Başkanlığın bünyesinde yer alan Kurul hakkında yapılacak bir çalışmada, en yakın kurumsal tecrübe olarak Türkiye Millet Meclisi hükümet yapısı içerisinde yer verilen Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ve bünyesindeki "Heyet-i İftaiyye" ve "Teddikât ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti" ile Osmanlı Devletinin teşkilat yapısı içerisinde yer alan Şeyhülislâmlık/Meşihât-ı İslâmiyye kurumu ve bünyesindeki "Fetva Emaneti" ve "Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye" yapılarının göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır.¹⁵ Zira Cumhuriyet dönemine geçişte bir Cumhuriyet Kurumu olarak idarî sistem içerisinde yer verilen Reislik/Başkanlığın, Osmanlı döneminde süreç içerisinde Şeyhülislâmlık kurumunun icra ettiği adalet, eğitim, vakıflar ve din hizmeti alanlarındaki görevlerinden sadece din hizmeti alanında görevle yükümlü tutulması¹⁶ bunu zorunlu kılmaktadır.

Başlangıçta esas görevi, şer'î meseleler hakkında fetva vermek olan Şeyhülislâm(lık), Osmanlı'da zaman içerisinde görülen gelişmelere bağlı olarak dinî, ilmi, adli ve idarî önemli pek çok görevler yürütmüştür. Bu bağlamda devlette âmmeyi ilgilendiren hususlarda dinî, siyasi ve idarî konularda fetva vermek, bazen sultanlar tarafından deruhte edilen örfî hukukun şer'î hukuka uygunluğuna dair görüşler beyan etmek dahil kanunların şer'îliğini

Verdiği Tıbbî Fetvaların Tahlili (Mecmau'l-Fıkhi'l İslamî Eddüvelî Örneği (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 26.

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 61-62.

¹⁵ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 17-26. Başkanlık hakkında yapılan çalışmaların da Şeyhülislâmlık/Meşihât-ı İslâmiyye kurumunu merkeze alarak yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 67-85. Müşavere Heyeti hakkında 1924 Yılı Bütçe Kanunu görüşmelerinde heyetin sayısının 8 ile sınırlandırılması hususuna itiraz eden kimi vekillerin buna gerekçe olarak Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde yer alan Heyet-i İftaiyye, Teddikât ve Te'lifât-ı İslâmiyye ve Şuray-ı Evkâf Heyetleri'nin yer aldığı, Müşavere Heyeti'nin söz konusu heyetlerin görevlerini deruhte edecek olmasından dolayı ilgili sayının yetersiz olacağı bağlamında dile getirdikleri görüşler bu noktada mutlaka zikredilmelidir. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 31.

¹⁶ Davut Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 263-311; Kemalettin Taş, "Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislâmlık Kurumu -Sosyolojik Bir Çözümleme-", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2005), 87-92.

denetlemek; ilmiye sınıfıyla ilgili müderris ve müftülerin tayini ve medreselerin idare ve kontrolü dahil her türlü tasarruftan sorumlu olmak; kadılar, kadı askerler ve postnişinlerin tayini ile ilgili işleri yürütmek; Divan’a meclis üyesi olduktan sonra buradaki karar mekanizmasında yer almak, gerektiğinde ikinci bir görev olarak nazırlık/bakanlık yapmak, hatta sadarete vekalet gibi üstlendiği görevler¹⁷ kurumun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Şeyhülislamlığın başlangıçtan kaldırıldığı tarihe kadar daima yürütmüş olduğu “fetva verme” görevini ise Fetva Eminliği aracılığıyla yaptığı açıktır.¹⁸ Kurulun “karar ve danışma organı olma” ve “komisyonlarla çalışma usulü”yle birlikte icra ettiği görevler açısından ise Şeyhülislamlık bünyesinde 1918 yılında oluşturulan Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiyye’nin yapısı ve görevleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Zira hizmetlerini bir reis ve dokuz üyesi ve her biri üçer kişilik fıkıh, kelam ve ahlak komisyonu adlarıyla kurulan üç komisyon aracılığıyla yürüten bu birim, İslam aleminde ortaya çıkan yeni dinî meselelere çözüm getirmek, ülke içinden ve dışından yöneltilen soruları cevaplandırmak, din konusunda halkı bilgilendirmekle görevlidir.¹⁹

Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde yer alan Heyet-i İftâiyye ve Tedkikat ve Te’lifât-ı İslamiyye Heyetinin görevleri ise olayın çerçevesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. İftâ Heyeti Talimatnamesi’ne göre Heyet-i İftâiyye’nin görevleri şu şekildedir: 1. Halktan, mahkemelerden, resmî dairelerle özel kuruluşlardan gelecek dinî soruları cevaplandırmak. 2. Fıkhi esasları genel ilkeler halinde tespit etmek. 3. Fıkıh meselelerini, fıkıh konularına göre özel maddeler halinde tertip, tanzim ve tedvin etmek. 4. Şartların ve adetlerin değişmesi ile ortaya çıkan yeni durumların, halkın ihtiyaçları da dikkate alınarak müçtehit imamların görüşlerine uygun bir şekilde çözümlenmesini sağlamak. 5. Fıkıh ilminin tarihine, usûl ve fûruda farklı fıkıh mezheplerinin mukayesesine,

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 179-189; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”, *İslâm Medeniyeti* 5/2 (1981), 52-54; Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/94-95; Taş, “Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislamlık Kurumu”, 84-95. Seyfettin Erşahin, “Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni (Ümmet Yapısından Millet Yapısına)”, *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 20-21.

¹⁸ Ferhat Koca, “Fetvahane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/496-500; İpşirli, “Şeyhülislâm”, 95; Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, 49; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 18-20.

¹⁹ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 20-21.

fıkıh ilminin Batı hukuku ile mukayesesine dair eserler kaleme almak. 6. Her mezhebin dayandığı fıkıh usulü ilkelerini dikkate alarak kapsamlı bir usûl-i fıkıh kitabı yazmak.²⁰

Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde oluşturulan ve on bir üyeden oluşan Tedkikat ve Te'lifât-ı İslamiyye Heyetinin görevleri ise şu şekilde belirlenmiştir: 1. İslam esaslarına ve yüce değerlerine ait eserler yayımlamak. 2. İslam hikmetini Batı ilmî nazariyeleri ve felsefesi ile karşılaştırmak. 3. İslam tarih ve medeniyeti ile sosyal hayatına dair eserler yayımlamak. 4. Doğu'da ve Batı'da İslam'a dair yazılmış önemli kitaplardan uygun görülenleri tercüme etmek.²¹

Osmanlı ve Türkiye Millet Meclisi dönemlerindeki söz konusu fiili durumun, Cumhuriyet dönemindeki kurumların yapısı ve görevlerinin belirlenmesi hususunda da önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ileride görüleceği üzere Osmanlı ve Türkiye Millet Meclisi dönemlerindeki söz konusu kurumların yürüttüğü görevlerin ana hatlarıyla her dönemde Kurul tarafından da yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

1.2. Kurulun Cumhuriyet Döneminde Başkanlık Teşkilatı İçindeki Konumuna Dair Kısa Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti idarî sistemi içerisinde yer verilen Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu da dahil bütün birimlerinin kanunla belirlenen görev ve yetkilerinin, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında da olduğu üzere ülkenin geçirmiş olduğu başta özellikle siyasî gelişmeler olmak üzere iktisadî, kültürel vb. şartlar çerçevesinde şekillenerek bugünlere gelmiş olduğu hususunda şüphe yoktur. Nitekim bu gerçeklik Başkanlık hakkında yapılan çalışmaların 1924'ten 1950'ye, 1950'den 1965'e, 1965'den 1982'e, 1982'den 2010'a ve 2010'dan sonrası şeklinde Cumhuriyet dönemindeki gelişmelere bağlı bir şekilde tarihlendirilerek yürütülmesinde de açıkça görülmektedir.²² Buna gerek Başkanlık gerek Kurul açısından 2018 yılında ülkede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesi ve Başkanlığın doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlanması ve sonrası yaşanan gelişmeleri de eklemek gerektiği açıktır.

²⁰ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 24-25.

²¹ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 25-26.

²² İftar Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi* (İstanbul: İletişim, 2020), 20-67, 311-374; Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmeti*, 111-122; Ejder Okumuş, "Dindarlık ve Diyanet", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* 10 (2008), 40-41; Ahmet Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 114-126.

Bilindiği üzere 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı “Şeriye ve Evkâf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair” Kanun bir kuruluş kanunudur ve Reislik ve birimlerinin teşkilat yapısı hakkında herhangi bir hüküm ihtiva etmemektedir. Reislik bünyesinde yer verilen Heyet-i Müşavere ve diğer birimlerle ilgili hükümler 1924-1926 yıllarına ait bütçe kanunlarında zikredilmiştir.²³ Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, söz konusu kanunlarda Müşavere Heyeti’ne Diyanet İşleri Reisi’nden hemen sonra yer verilerek heyetin kurum içindeki öneminin tespit edilmiş olmasıdır. Heyetin bu konumunun teşkilat yapısında 1965’e kadar korunduğu görülmektedir.²⁴

Heyet-i Müşavere’nin üye sayısı 1924 Bütçe Kanunu’nda 8 kişi olarak teklif edilip benimsenmiş, bu sayı 1929’da muhafaza edilmiş, 1935 yılında ise 5’e indirilmiştir. Diyanet Reisi’nin Heyetin de başkanı olduğu bu dönemlerde 1939’a kadar heyet üyelerinin tayinleri “Reis’in inhası ve Cumhurreisi’nin tayini” ile gerçekleşirken; bu usul ilgili tarihten itibaren “Diyanet İşleri Reisi’nin intihabı, Başvekilin inhası ve Cumhurreisi’nin tasdiki” ile olmuştur. Heyet azalıklarının 1940 yılında ihtisas kadroları haline getirildiği Müşavere Heyetinin görev tanımı, 1935’de Diyanet İşleri Reisliği Teşkilâtı’nın Vazifelerini Gösterir Nizamname’nin 2. maddesi ile şekillendirilmiştir. Bu görev tanımının Diyanet İşleri Reisi’nin Heyet’ten bu konuda bir çalışma istemesi üzerine Heyetin 1927’de bir çalışma yaparak Riyaset’e sunduğu rapora dayandığı anlaşılmaktadır.²⁵

Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanun’da Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair 3665 Sayılı Kanun’a Ek 29.03.1950 tarihli ve 5634 sayılı Kanun’un²⁶ birinci maddesi ile

²³ Gözaydın, *Diyanet*, 66; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 30.

²⁴ Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmeti*, 340-342; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 30-32, 50-51.

²⁵ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 31-37. Söz konusu Nizamname’de Müşavere Heyeti’nin görevleri şu şekilde hüküm altına alınmıştır: “Heyet-i Müşavere’nin başlıca vazifeleri şunlardır: İbadet ve itikada ve Medeni Kanun’un neşrinden evvelki zamana ait vesayet ve miras gibi hususlarla ilgili sorulacak ve Reislik tarafından havale olunacak sualleri tetkik ederek cevabını hazırlamak. İslam dininin itikad ve ibadet sahasına müteallik hususları için Riyaset tarafından lüzum gösterilecek kitapları yazmak ve Riyasetçe havale edilecek eserleri tetkik etmek. Riyaset tarafından havale edilen evrakı tetkik edip bunlar hakkında mütalaa beyan etmek. Vilayet ve kazalardaki vaizlerin yaptığı vaazlara dair Reisliğe gönderilen vaaz hûlasalarını tetkik ve icabında vaaz mevzularını tayin etmek.” Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 36-37.

²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun (DİB 3665’e Ek Kanun) *Resmî Gazete* 7469 (29.03.1950), Kanun No: 5634.

Müşavere Heyeti'nin ismi Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu olarak değiştirilmiş, sayısı yine 5 olan üyelerinin atanması ise "Diyanet İşleri Başkanı'nın intihabı, Başvekilin inhası ve Cumhurbaşkanı'nın tasdiki" şekli muhafaza edilmiştir. İlgili Kanun'da dikkat çeken bir husus Başkanlık makamının ihtisas gerektiren hususlarda Kurulun mütalaasının alınmasını hüküm altına almış olmasıdır.²⁷

Din İşleri Yüksek Kuruluna bugünkü yapısı büyük oranda 1965 yılında verilmiştir. Bu itibarla Kurulu 1965 öncesi ve sonrası olarak genel bir değerlendirmeye tabi tutmak mümkündür.²⁸ 1965 yılında çıkartılan 633 sayılı Kanun'la getirilen düzenlemelere göre Din İşleri Yüksek Kurulu adını alan Kurul, Başkanlığın "en üst karar ve danışma organı" olarak belirlenmiş, hizmet birimleri arasında birinci sırada zikredilmiş, Kurul Üyelerinin atama yoluyla değil de Aday Tespit Kurulunca²⁹ seçim yoluyla belirleneceği hüküm altına alınmış, Kurul üyelerinin kendi aralarında seçecekleri bir başkanla işlerini yürüteceği kaydı getirilerek daha önceki dönemlerde var olan 'Diyanet İşleri Reisi/Başkanının başkanlığı' hükmü kaldırılmış ve böylece Başkanlık nezdinde kararlarındaki bağımsızlığı ve özerkliği anlamında güçlendirilmiş, Kurul üyeleri Diyanet İşleri Başkanı gibi istisnai memurluk statüsüne alınmış -daha sonra Başkan bu hüküm dışında bırakılmıştır.-, bir başkan ve on üyeden oluşacağı hükmü ile üye sayıları çoğaltılmış, seçilecek üyelerin din eğitimi veren yüksek dereceli okul veya fakülteden mezun olması, Arapça'yı iyi bilmesi, ihtisas dalında araştırma ve inceleme yapabilecek nitelikte olması, din görevlisi olarak meslekte ya da dinî meslekî kariyerde en az on yıl; din öğretimi veren kurumlarda meslekî öğretim görevlisi olarak on beş yıl çalışmış olması gibi şartlar getirilmiştir.³⁰

1990'da Din İşleri Yüksek Kurulu hakkında yapısal değişikliklere gidilmiştir.³¹ "Din İşleri Yüksek Kurulunun Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olması" vasfını tekrar edip muhafaza eden

²⁷ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 50-51.

²⁸ Şamil Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi* 38/4 (2002), 9; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 65.

²⁹ Aday Tespit Kurulunun kimlerden oluşacağı da zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. 1965'de çıkarılan 633 sayılı Kanun'un 20/e maddesinde bunlar "Her ilde görevli müftü ve vaizlerin kendi aralarında seçecekleri bir il temsilcisinin, Adana, Ankara, Antalya/Burdur, Bursa, Bolu/Kastamonu, Diyarbakır, Elazığ/Malatya, Eskişehir, Erzincan/Erzurum, İstanbul, Kayseri/Konya, İzmir, Sinop, Trabzon, Van/Bitlis'den oluşan 15 bölgede yapacakları temsilci seçimi ile belirlenmiştir. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 68, 89; DİB Kanun 633, 20.

³⁰ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 65-69.

³¹ Bu konuda yaşanan gelişmeler hakkında bkz. Mustafa Said Yazıcıoğlu, *Ne Yan Yana Ne Karşı Karşıya Anılar* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013), 286-289.

09.04.1990 tarihli ve 416 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 633 sayılı Kanun'un 5. ve 20. maddelerinde yapılan değişiklikler bağlamında üye sayısı 16'ya çıkartılmış, bunlardan on ikisinin Aday Tespit Kurulunca belirlenen 24 üyeden Başkan tarafından seçilmesi, dördünün ise doğrudan Başkan tarafından yüksek öğretim kurumlarında öğretim üyesi olup İslami ilimler sahasında temayüz etmiş kişiler arasından seçilmesi, Başkan tarafından belirlenen söz konusu 16 üye adayının Bakanlar Kurulu tarafından atanması hükmü altına alınmış, Diyanet İşleri Başkanının Kurul çalışmalarına katıldığında Kurula başkanlık edeceği hükmü getirilmiş, üyelerin görev süresi yedi yıl olarak belirlenmiş, görev süresi biten üyelerin tekrar seçilebilecekleri, herhangi bir sebeple üye sayısı $\frac{3}{4}$ 'ün altına düştüğü zaman boş üyelikler için seçim yapılacağı belirlenmiş, Kurul üyelerinin kendi aralarında yedi yıl görev yapmak üzere bir başkan ve başkanvekili seçecekleri, süresi bitenlerin tekrar seçilebileceği, Kurulun dolu kadro sayısının ekseriyeti ile toplanıp kararlarını mevcudun ekseriyeti ile alacağı hükümlerine yer verilmiştir. Burada kurul üyeleri için daha önce getirilen dinî yüksek öğrenim şartının kaldırıldığı dikkat çekmektedir.³²

İlgili Kararname ile Aday Tespit Kurulu üyelerinin kimlerden oluşacağı hakkında da yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre Diyanet İşleri Başkanının başkanlığındaki Aday Tespit Kurulunun, Diyanet İşleri Başkan Yardımcıları, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, Mushafları İncelenme Kurulu Başkanı, Teftiş Kurulu Başkanı, 1. Hukuk Müşaviri, Din Hizmetleri, Din Eğitimi, Hac, Dini Yayınlar, Dış İlişkiler, Personel Daire Başkanları, MEB Din Eğitimi Genel Müdürü, İlahiyat fakültelerinin her birinin fakülte kurullarınca öğretim üyeleri arasından seçeceği ikişer üye, her il çevresi müftü ve vaizlerinin il merkezlerinde toplanıp kendi aralarında seçtikleri il temsilcilerinin, Başkanlıkça tespit edilen 18 bölge merkezinde her bölge için seçtikleri birer temsilciden teşekkül edeceği hükme bağlanmıştır.³³ Başkan Prof. Dr. Mustafa Said

³² Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 633 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK 416), 1-2; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 108-110.

³³ (KHK 416), 2-3; <https://www.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0162.pdf>; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 108-110. 1/7/2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun'un 17. maddesiyle 633'ün 20. maddesinde yapılan düzenlemeye göre ilgili kurulun üyeleri en son haliyle şu şekilde oluşturulmuştur: "Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine atanacaklardan yirmi dört adayı tespit etmekle görevli Aday Tespit Kurulu, Diyanet İşleri Başkanının başkanlığında, başkan yardımcıları, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı, genel müdürler, birim başkanları, il müftüleri, dinî yüksek ihtisas merkezi müdürleri, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü, dinî yüksek öğrenim veren fakültelerin dekanlarının her coğrafi bölgeden en az iki kişi olmak kaydıyla dinî

Yazıcıoğlu'nun kurumlar arası ilişkiler hakkındaki hassasiyetinin bu yapısal değişikliğe yansıdığı ve ilk defa İlahiyat fakültelerinden Kurul'a atama hususunun hem mevzuata taşınıp hem fiili uygulama haline getirildiği görülmektedir.³⁴

2010 yılında 633 sayılı Kanun'da yapılan değişikliklerle Kurul hakkında da bir takım yeni düzenlemelere gidilmiştir.³⁵ Söz konusu düzenlemelerle Kurulun, Başkanlığın “dinî konularda” en yüksek karar ve danışma organı olduğu, Kurul üyelerinin en az lisans düzeyinde dinî yüksek öğrenim görmüş veya dinî ilimlerde temayüz etmiş olmaları hükümlerine yer verilmiş, Kurul üyelerinin görev süresinin beş yıl olduğu, yeni üye (Kurul) atanıncaya kadar süresi biten üyenin (Kurulun) görevinin devam edeceği, üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olması halinde, Aday Tespit Kurulunca seçilmiş olan adaylar veya ilahiyat fakültesi öğretim üyeleri arasından bulunduğu kontenjana göre, otuz gün içinde yeni üyenin atanacağı ve atanan üyenin, yerine atandığı üyenin görev süresini tamamlayacağı, Kurulun kendi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla bir başkan ve bir başkan vekili seçeceği ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanıp ve salt çoğunluğu ile karar alacağı; Kurulun idari ve mali işlerinin Kurul Sekreterliğince yürütüleceği hükümlerine yer verilmiştir.

Bu düzenlemede öne çıkan birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken şüphesiz “en yüksek karar ve danışma organı olma” hükmüne getirilen “dinî konularda” sınırlamasıdır. 633

yüksek öğrenim veren fakültelerden seçecekleri toplam 40 öğretim üyesi, her bir eğitim merkezinin eğitim görevlilerinin kendi aralarından seçecekleri birer temsilci, her coğrafi bölgedeki ilçe müftülerinin kendi aralarından seçecekleri ikişer temsilci ve her coğrafi bölgedeki başvaizler, başımam-hatipler ile Kur'an kursu başöğreticilerinin kendi aralarından seçecekleri ikişer temsilciden oluşur.” Bu hükme göre oluşturulan Aday Tespit Kurulu'nun sayısı 200 civarında olmaktadır. Söz gelimi 2015 seçimlerinde Aday Tespit Kurulu Başkanlık Merkez Teşkilatı birim amirleri (18), Din Öğretimi Genel Müdürü (1), dini yüksek öğretim (İlahiyat, İslami İlimler Fakülteleri) öğretim üyeleri (40), il müftüleri (81), Eğitim Merkezi müdürleri (8), bölgelerden kendi aralarında seçilen ilçe müftüleri, vaizler, Kur'an Kursu öğreticileri ve İmam-Hatipler (40) ve Eğitim Merkezi öğretim görevlilerinden (14) (toplam 202) oluşmuştur. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 121-122. Bu son düzenleme ile seçimde Başkanlık teşkilatının hemen hemen her biriminin katılımıyla daha çok temsil edilmesi sağlanmış olsa da alanda hizmet veren kurum ve kuruluşların temsilcilerini de işin içerisine katması Kurul açısından son derece önemli bir husustur.

³⁴ Bu tasarrufa bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanının doğrudan teklifiyle İlahiyat fakültelerinden ilk defa Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu, Prof. Dr. Şerafettin Gölcük ve Doç. Dr. İbrahim Çalışkan Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliklerine 30.11.1992 tarihli ve 92/2674 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla atanmıştır. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 112.

³⁵ DİB Değişiklik Kanun, Kanun No: 6002. m. 5 ve 20.

sayılı Kanun'la Başkanlıkta farklı birimler ve hizmet tanımlarının mevzuatla belirlenmesi ve bağlı gelişmeler çerçevesinde Kurulun karar ve danışma organı olma hususunun fiili olarak dini konularda şekillenip yürütüldüğü muhakkak olmakla birlikte³⁶ bu hususun, Kurulu etkinlik ve itibar açısından zaafa uğrattığı dile getirilmektedir.³⁷ İkincisi, bu düzenlemelerde yer alan “yeni üye (Kurul) atanıncaya kadar süresi biten üyenin (Kurulun) görevinin devam edeceği” bağlamındaki hükümlerin, Kurul tarihinde Kurulun görev süresinin dolması ya da farklı nedenlerle üyeliklerin boşalmasına bağlı olarak -seçim yapılamadığı için- doğan boşluğu doldurmak adına Din İşleri Komisyonu uygulamasını³⁸ sona erdirmiş olmasıdır. Üçüncüsü ise Kurulun idari ve mali işlerini yürütmek üzere Kurul Sekreterliğinin kurulmasıdır.

2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Görevleri, İç Yapısı, Çalışma Usul ve Esasları

2.1. Görevleri

Kanunun Kurula yüklediği görevler bağlamında en azından iki hususun göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır. Bunlardan ilki Kurulun görev tanımlarının, dünyada ve ülkede yaşanan gelişmelere bağlı olarak gerek Osmanlı'da gerek Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında gerekse Cumhuriyet döneminde devlet teşkilatlarında görülen yapısal dönüşümler ve süreçler kapsamında -Diyanet İşleri Başkanlığı ve Kurulun tarihi arka planında genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılan şekilde- biçim aldığı görülmektedir. İkincisi, birinci maddede işaret edilen unsurlara göre görev kapsamında bazı değişiklikler olsa da tevarüs etmiş olduğu kurumsal yapılardan kaynaklı -söz gelimi fetva işlerini deruhte etmek gibi- her dönemde yürüttüğü ortak ana görevlerinin bulunduğu dikkat çekmektedir.

Öncelikle bu bağlamda Kurul Başkanlarından Prof. Dr. Samil Dağcı'nın dikkat çektiği 1965 öncesi ve sonrası olgusuna burada tekrar işaret etmekte fayda görülmektedir. Bununla birlikte 1965

³⁶ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 139-145.

³⁷ Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, 1/271-272, 355-356.

³⁸ 1966'da yapılan seçimlerin Mahkemece iptal edilmesiyle başlayan uzun sürecin sonunda 1977 yılında Din İşleri Komisyonu uygulamasına gidilmiş ve ilk defa bu komisyon Başkan Yardımcısı Hasan Ege başkanlığında kurulmuştur. 2. Din İşleri Komisyonu uygulaması 17 Nisan 1999'da Kurulun yedi yıllık görev süresi dolduğunda Başkan Yardımcısı Rıdvan Çakır başkanlığında kurulmuştur. Üçüncüsü ise 24 Nisan 2008 tarihinde yine yedi yıllık görev süresinin dolması üzerine Başkan Yardımcısı Prof. Dr. İzzet ER'in başkanlığında kurulmuştur. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 101, 114, 117.

yılında çıkarılan 633 sayılı Teşkilat Kanunu'nda Kurul hakkında yer verilen "Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olması" hükmünün, Osmanlı'dan 1965'e Şeyhülislâmlık/Meşihât-ı İslâmiyye kurumu ve bünyesindeki "Fetva Emaneti" ve "Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye"; Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti ve bünyesindeki "Heyet-i İftaiyye" ve "Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti" ve Diyanet İşleri Reisliği/Bakanlığı bünyesindeki Müşavere Heyeti'nin yürüttüğü görevlerin 1965 yılında kanunla teyit edilmesi olarak anlaşılması zor değildir. 1965 yılında 633 sayılı Kanun'da yer verilen Kurulun görevleri de bu çerçeveyi teyit etmektedir: "1. Din işleri ile ilgili konularda ilmi incelemeler ve araştırmalar yapmak, 2. Dinî eserler telif ve tercüme etmek, Başkanlıkça yayımlanması istenen telif ve tercüme eserlerin yayımına karar vermek, tetkiki istenen eserler hakkında mütalaa bildirmek, 3. Din ile ilgili soruların cevaplarını hazırlamak. 4. Hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek ve örnek metinler hazırlamak, 5. Yurt içindeki ve yurt dışındaki din ile ilgili yayınları izlemek, gereğine karar vermek ve karşı yayımlarla bilimsel mücadele esaslarını hazırlamak, 6. Başkanlık teşkilatının çalışmaları için lüzumlu tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinler hazırlamak, ilgili dairelerce hazırlanmış olanları kabul etmek, 7. Başkanlıkça havale edilen hususları tetkik etmek ve bunlar hakkında düşüncelerini bildirmek, 8. Din hususunda toplumu ve yurt dışındaki yurttaşlarımızı aydınlatmak amacı ile yapılan çalışmaların programlarını tespit etmek, 9. Başkanlıkça toplanacak Din Şûrası'na sunulacak raporları ve Başkanlık görüşünü hazırlamak, 10. Kuruluşa eleman yetiştiren okulların meslek dersleri ile diğer okullardaki din derslerinin kitap, müfredat ve programları hakkında rapor hazırlamak ve gerektiğinde ilgililerle iş birliği yapmak."³⁹

633'ün 5. maddesinin 1965'deki halinde yer alan 1, 2, 4, özellikle de 6, 8, 9 ve 10. maddeler "Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olması" hükmünün teşkilat yapısındaki konumunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak burada söz konusu Kanun ve sonrasında yapılan düzenlemelerle aynı zamanda farklı Başkanlık birimlerinin kurulup hizmet alanları ve görev tanımlarının belirlenmesinin, zaman içerisinde Kurulun "Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olması" vasfının zayıflaması sonucunu doğurduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi 2010'da Kanun'la yapılan değişiklikle Başkanlık ana hizmet birimlerine uzmanlık kadroları verilip Kurulla ilgili "dinî konularda" tahsisi yapılıncaya, -her ne kadar Kurul'a zaman zaman incelenmek üzere eserler gönderilse de- hutbeler Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, yayınlar ise Dinî Yayınlar

³⁹ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 140-141.

Genel Müdürlüğü vb. tarafından hazırlanmaktadır.⁴⁰ Buna bağlı olarak hizmetler ilgili birimlerce yürütülür hale gelmiştir.

09.04.1990 tarihli ve 416 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 633 sayılı Kanun'un 5. maddesinde yapılan değişiklikler ise Kurulun görev ve yetkilerinin devlet teşkilatlarında görülen yapısal dönüşümler ve süreçler kapsamında biçim aldığı hususunu daha net bir şekilde görülmesini temin etmektedir. Görevler 1965 yılındakilerle büyük oranda aynı olmakla birlikte görev kapsamı ve işleyiş hakkında bir değişiklik göze çarpmaktadır. Söz gelimi, 1. maddede yer alan “din işleri ile ilgili konularda ilmî incelemeler ve araştırmalar yapmak” hükmü, “Dinî konularda inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak” haline dönüştürülmüş; 2. maddede yer alan “...Başkanlıkça yayımlanması istenen telif ve tercüme eserlerin yayımına karar vermek” hükmü “Başkanlıkça yayımlanması istenen basılı, sesli ve görüntülü eserleri inceleyerek yayımlanıp yayımlanmayacağına karar vermek” şeklinde ifade edilmiş, 6. maddedeki “Başkanlık teşkilatının çalışmaları için lüzumlu tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinler hazırlamak, ilgili dairelerce hazırlanmış olanları kabul etmek” hükmü ise “Başkanlık teşkilatının çalışmaları için gerekli olan ve ilgili birimlerce hazırlanan kanun tasarısı, tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinlerden Başkanlıkça gerekli görülenleri inceleyerek görüş bildirmek” şekline dönüştürülmüştür.⁴¹

Burada Başkanlığın özellikle idarî konularda ilgili birimlerinin teşkilatın işleyişi bakımından işin içine dahil edildiği, dünyada ve ülkede yayıncılık alanında gelişmelerin takip edilerek bunların görev alanlarına eklendiği ve Kurulun çalışmalarının sonuçlarını Başkanlığa sunması hükmünün getirildiği dikkat çekmektedir. Kurulun çalışmalarının sonuçlarını Başkanlığa sunması meselesi, bir taraftan teşkilatın iç işleyişinde Kurulun Başkan'a karşı sorumlu olması noktasında bir belirleme olarak anlaşılabilir gibi diğer taraftan Kurulun yaptıkları çalışmaların Başkanlık vasıtasıyla bütün teşkilatla paylaşılmasını teminen idarî bir tasarruf olarak da düşünülebilir. 1990'lı yıllardaki söz konusu bu düzenlemeler Kamu Kurumları ve Başkanlık teşkilatında⁴² bir idarî şekillenme sürecine

⁴⁰ Dinî Yayınlar, 633 sayılı Kanun'un 7. maddesinin 4 fıkrasının 1. bendine istinaden yayınlarının çoğunu artık kendi bünyesindeki yayın kurullarının incelemesiyle yayımlasa da, aynı bent içerisinde yer alan “dinî bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak” ifadelerinin, bazı özellikli eserlerin Kurul marifetiyle yayımlanması hüküm altına aldığı görülmektedir.

⁴¹ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 141-142.

⁴² Söz gelimi 1990'daki düzenlemede 1965 görevleri arasında 10. maddesinde yer verilen ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki kurum ve kuruluşların hizmet

işaret etmekle birlikte 416 sayılı ilgili KHK'da Kurula önemli bir görev daha yüklendiği görülmektedir. Nitekim söz konusu KHK ile belirlenen görevlerin 2. Maddesinde Kurulun "Başkanlığın kısa ve uzun vadeli ana hizmet politikasını ve çalışma esaslarını tespit etmek, bu konuda ilgili birimlerce hazırlanan teklifleri inceleyip görüş bildirmek"le mükellef tutulduğu görülmektedir.

1965 ve 1990 yıllarına ait Kanun metinlerinde Kurulun görevleri arasında sayılan "dinî eserler telif ve tercüme etmek, Başkanlıkça yayınlanması istenen telif ve tercüme eserlerin yayımına karar vermek, tetkiki istenen eserler hakkında mütalaa bildirmek; hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek ve örnek metinler hazırlamak; Başkanlığı uzun ve kısa vadeli ana hizmet politikasını ve çalışma esaslarını tespit etmek, bu konuda ilgili birimlerce hazırlanacak teklifleri inceleyip görüş bildirmek; Başkanlık teşkilatının çalışmaları için lüzumlu tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinler hazırlamak, ilgili dairelerce hazırlanmış olanları kabul etmek; Din Şûrası'na sunulacak raporları ve Başkanlık görüşünü hazırlamak," vb. hususlar, Kurulun "Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olması" hükmünün pratik yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda 2010 yılına kadar bütün hutbeler, vaaz kitapları, basılı, süreli vb. bütün yayınlar -söz gelimi Başkanlığın yayımladığı Dergilerdeki bütün yazılar, hatta Çocuk Dergisindeki bir karikatür bile- ya Din İşleri Yüksek Kurulunca hazırlanmış ya da Kurulun onayından geçmiştir.

13/07/2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ve 02.07.2018 tarihli 703 sayılı KHK'nın 141. maddesiyle yapılan son değişikliklere göre 633 sayılı Kanun'un 5. maddesinde Kurulun görevleri şu şekilde belirlenmiştir. "a) İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak. b) Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu hususta yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak, gerektiğinde bu alanlarda hizmet satın almak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak. c) Yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevrelerini, dinî-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dinî-kültürel oluşumları incelemek, değerlendirmek, bu konularda ilmi ve istişarî toplantılar, konferanslar düzenlemek ve

alanlarını ilgilendirdiği açık olan "Kuruluşa eleman yetiştiren okulların meslek dersleri ile diğer okullardaki din derslerinin kitap, müfredat ve programları hakkında rapor hazırlamak ve gerektiğinde ilgililerle iş birliği yapmak." görevi kaldırılmıştır.

çalışmalar yapmak. ç) Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmî faaliyetleri, neşriyatı ve dinî propaganda mahiyetindeki çalışmaları takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu Başkanlığa sunmak. d) Başkanlıkça incelenmek üzere havale edilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri dini bakımdan inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek. e) Özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek. f) Din Şûrası düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları yürütmek. g) Başkan tarafından verilen diğer konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek. ğ) (Ek: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.) Resmi kurumlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bila bedel; özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek. h) (Ek: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.) İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak namaz vakitleri ile dini gün ve geceleri tespit ve ilan etmek, bunun için gerekli çalışmaları yürütmek. ı) (Ek: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.) Kur'an-ı Kerim meallerini Başkanlık ile diğer kamu kurumları, özel kişi ve kuruluşların talebi üzerine veya re'sen incelemek ya da incelettirmek. (Ek fıkra: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.) Beşinci fıkranın (h) bendine göre yapılacak inceleme sonunda İslam Dininin temel nitelikleri açısından sakıncalı olduğu Kurul tarafından tespit edilen meallerin, Başkanlığın yetkili ve görevli mercie müracaatı üzerine basım ve yayımının durdurulmasına, dağıtılmış olanların toplatılmasına ve imha edilmesine karar verilir. Yayının internet ortamında yapılması halinde, Başkanlığın müracaatı üzerine, yetkili ve görevli merci bu yayınla ilgili olarak erişimin engellenmesine karar verir. Bu kararın bir örneği gereği yapılmak üzere Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığına gönderilir. Bu kararlara ve Başkanlığın talebinin reddine dair kararlara karşı tefhim veya tebliğinden itibaren iki hafta içinde yetkili ve görevli mercie itiraz yoluna gidilebilir. İtiraz üzerine verilen karar kesindir. Toplatma ve imha kararına veya erişimin engellenmesi kararına itiraz edilmiş olması, karara konu yayınların toplatılmasını ve bu yayınlara erişimin engellenmesini durdurmaz. Toplatma ve imha kararına konu yayınlar, bu karara süresi içinde itiraz edilmediği veya yapılan itiraz reddedildiği takdirde imha edilir.”⁴³

Kanun metinlerinde, dünyada ve ülkede yaşanan gelişmeler, bu gelişmelerin topluma, kurumlara ve kullanılan dile yansımalarının izlerini görmek muhakkak olmakla birlikte öncelikle en üst sorumlular başta olmak üzere (bunun Başkanlıkta Diyanet İşleri

⁴³ Kanun No: 633, md. 5.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>.

Başkanı olduğu açıktır), en üst sorumlunun yakın çalışma ekibi ve Kurum çalışanlarının, Devletin kanunlarla ilgili işlemleri yürüten birimleri ve bürokratların ve tabii ki Devlet yönetimindeki siyasi kadroların konulara bakışı ve yaklaşımları ile birbirleriyle ilişkilerinin de önemli olduğu açıktır. 1965'ten 2010 yılına Kurulun görevleri hakkında yapılan değişiklikler bunun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. 2010 yılında Kurulun öteden beri yürütülen bir takım görevleri devam ettirilmekle birlikte, yetki alanının "dinî konular"la sınırlanması ve idarî alanda daha öncekilerdeki gibi herhangi bir görev tanımı yapılmaması oldukça dikkat çekmektedir. Bunun yanında başta yurt içinde ve yurt dışında mezhebi, cemaatvârî ve meşrebî her türlü dinî mahiyetli oluşum ve hareketi incelemeyi esas alan "yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevrelerini, dinî-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dinî-kültürel oluşumları incelemek, değerlendirmek, bu konularda ilmî ve istişarî toplantılar, konferanslar düzenlemek ve çalışmalar yapmak" şeklinde yeni ve önemli bir görev tanımı yapılması, "resmî kurumlar ya da özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek" üzere bir görev yüklenmesi dünyada ve ülkede yaşanan gelişmelerin Kurulun görev tanımlarını da şekillendirdiğini ve icra edeceği görevlerin öneminin Kanun metinlerine de işlendiğini göstermektedir. Dinî konularda vereceği karar, bildireceği görüş ve cevaplandıracağı dinî sorularda "İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihi tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alması"nın beyan edilmesi ise Kurulun öteden beri çalışma esas ve usullerinde gösterdiği -ve Kurulun hizmetlerini önemseyen herkesin bu noktada beklentilerini daima yüksekte tuttuğu- hassasiyetlerinin Kanun metnine taşınması açısından son derece önemlidir.

Çalışmalarında yurt içi ve yurt dışındaki dinî gelişmeleri takip ederek konular hakkında ilmî ve istişarî toplantılar yapmak ya da namaz vakitleri ile dinî gün ve geceleri tespit ve ilan etmek ve bu noktada yapacağı çalışmalarında ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak hükümleri, heyet fetvası bağlamında Kurulun uluslararası konumuna dair yukarıda işaret edilen noktanın önemli olduğunu ortaya koymaktadır. "Kur'an-ı Kerim meallerini Başkanlık ile diğer kamu kurumları, özel kişi ve kuruluşların talebi üzerine veya re'sen incelemek ya da incelettirmek" şeklindeki görevin de dünyada ve ülkedeki bu alandaki gelişmelere bağlı olarak Kurula yüklendiği muhakkaktır.

2.2. İç Yapısı, Çalışma Usul ve Esasları

Din İşleri Yüksek Kurulu, söz konusu görevlerini farklı dönemlerde farklı unvanlardaki çalışanları ve komisyonlar marifetiyle yürütmüş ve yürütmektedir. Söz gelimi kurulduğu yıllarda Başkanlığın merkez teşkilatı içinde Diyanet Reisi ile birlikte yer alan Müşavere Heyetinin; Müşavere Heyeti azası ile beraber idari büroda görev alacak mümeyyiz, katip ve kütüphane memurundan müteşekkil bir kadro ile çalışmalarını yürüttüğü, ilerleyen süreçte “tedkik ve tasnif memurluğu”, “üye yardımcısı” gibi kadroların ihdas edildiği görülmektedir.⁴⁴ Kurulda yer alan kadroların bugünkü halini yine büyük oranda 1965’ten sonraki süreçte aldığı anlaşılmaktadır. Kurulun çalışma ve toplantı usulleri ve çalışanlarının görevleri hakkında çıkartılan Yönetmelik’te Kurul çalışanları olarak Kurul başkanı, raportörler, mütercimler, şef ve memur ve daktilo(graf)lardan müteşekkil büro çalışanlarına yer verilmiştir.⁴⁵ Bugün itibarıyla Kurulun; Kurul başkanı, Kurul başkanvekili, Kurul üyeleri, Kurul uzmanları, Kurul uzman yardımcıları, Kurul bünyesinde görevlendirilen Diyanet İşleri uzmanları, astronom, vakit hesaplama uzmanları, mütercim gibi bir nevi ihtisas kadroları ile Kurul sekreteri ve sorumluluğundaki bürolarda görevli müdür, uzman, şef, memur, veri hazırlama ve kontrol işletmeni gibi personel ile görevlerini ifa ettiği bilinmektedir.

Kurul, Cumhuriyet döneminde kurulduğu yıllardan bugüne komisyonlar marifetiyle çalışmalarını yürütmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere bu usulün Şeyhülislamlık bünyesinde 1918 yılında oluşturulan Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiyye’den bu tarafa devam ettirildiği görülmektedir. Nitekim Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiyye, hizmetlerini bir reis ve dokuz üyesi ve her biri üçer kişilik fıkıh, kelam ve ahlak komisyonu adlarıyla kurulan üç komisyon aracılığıyla yürütmüştür.⁴⁶ Bu geleneğin Kurul tarafından da sürdürüldüğü ve kanun ve yönetmeliklerdeki hükümlere ve değişimlerine göre şekillenen komisyonlar oluşturulduğu görülmektedir. Söz gelimi 1966 ve 1978 yılında teşkil edilen 1. ve 2. Kurul dönemlerinde, Dinî Sorular Komisyonu; Dinî İrşat, Basın ve Yayın Komisyonu; Tüzük, Yönetmelik, Program ve İdarî İşler Komisyonu, 1992 yılında teşkil edilen 3. Kurul döneminde Fetva Komisyonu; Din Hizmetleri ve İrşat Komisyonu; Dinî Yayınlar ve Basın Komisyonu; Eğitim Komisyonu; Mevzuat Komisyonu, 2008 yılında teşkil edilen 5. Dönem Kurulda Dinî Konuları İnceleme ve Soruları Cevaplandırma Komisyonu; Din

⁴⁴ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 31-33, 50.

⁴⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Toplantı ve Çalışma Usulleri ile Kurul Başkan, Üye, Raportör ve Mütercimlerinin Nitelikleri ve Görevleri Hakkında Yönetmelik (DİYKTÇU), *Resmî Gazete* 12389 (1 Eylül 1996).

⁴⁶ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 20-21.

Hizmetleri Komisyonu; Dinî Yayınlar Komisyonu; Din Eğitimi Komisyonu; Dinî-Sosyo Kültürel Oluşumlar Komisyonu (633'ün 5. maddesinde yapılan değişiklikle eklenen c fıkrasına istinaden kurulduğu aşıkardır.-; Ar-Ged (Araştırma, Geliştirme ve Dokümantasyon) Komisyonu (Yönetim Kurulu) marifetiyle çalışmalar yürütülmüştür.⁴⁷ 2015 yılında göreve başlayan 6. Dönem Kurulda başlangıçta 5. dönemdeki komisyonlar marifetiyle çalışmalar yürütülmüşken; 2016 yılından itibaren yeniden bir yapılanmaya gidilmiş ve komisyonlar İnançlar ve Dinî Oluşumlar Komisyonu; İbadetler Komisyonu; İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu; Sosyal Hayat Komisyonu; Kur'an-ı Kerim Meâllerini İnceleme Komisyonu olarak oluşturulmuştur.⁴⁸

Bu değişiklikte 2010 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la Başkanlığın hizmet birimlerine uzmanlık kadrolarının tahsis edilmesinin ana etken olduğu anlaşılmaktadır. O zamana kadar daha çok Başkanlık merkez birimlerindeki yapılanmayı esas alarak komisyonları oluşturduğu anlaşılan Kurulun, gerek görev ve yetkileriyle alakalı olarak getirilen "dinî konularda" belirlemesi gerek hizmet birimlerine uzmanlık kadrolarının tahsis edilmesi vb. gelişmelerden sonra mevcut komisyonlarda bir değişikliğe gittiği görülmektedir. Bu değişiklikle "ihtiyaca göre yeni komisyon kurulması" esası benimsenmekle birlikte Kurulun İslam ilim geleneğinde iman, ibadet ve ahlak şeklinde en geniş anlamıyla yapılan taksimatı esas alarak komisyonları belirlediği anlaşılmaktadır.

Kurul, tarihî süreçte kendisine yüklenen farklı alanlardaki görevlerini komisyon üyelerinin kendi aralarında seçtikleri bir Kurul üyesinin başkanlığında, Kurul uzmanı ve uzman yardımcısından - komisyon durumuna göre de Diyanet İşleri uzmanı, astronom, vakit hesaplama uzmanı vb.- müteşekkil komisyonlar üzerinden yürütmektedir. Komisyonların son dönemlerde Başkanlık hizmet birimleri doğrultusunda şekillenip çalışması durumunun 2016'dan sonraki yapılanmada değiştiği, bu değişiklikte komisyonların Kurula yüklenen görevlerin her biriyle ilgili kendi ihtisas alanını ilgilendiren bütün iş ve işlemleri yürüterek çalışmalarını sürdürme anlayışıyla

⁴⁷ Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları", 11; Hüseyin Kayapınar, "Din İşleri Yüksek Kurulu'nun İmkânları ve Dini Soruları Cevaplandırma Usulü", *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı, 11-13 Aralık 2009* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 39-40; Mustafa Bülent Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 42; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 96-97, 106-107, 113, 120-121.

⁴⁸ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 125; Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı (DİYK), "Teşkilat Şeması" (Erişim 10 Ekim 2021).

hareket edildiği görülmektedir. Söz gelimi 2016'dan önce Kurulun yayın inceleme görevi Yayınlar Komisyonu tarafından yürütülmekte iken; ihtisas komisyonu anlayışıyla teşkil edilen yeni yapılanma - Burada komisyonun sorumluluğundaki konularda da komisyon içi ihtisaslaşmanın esas olacağı açıktır.- ile incelenecek yayın hangi komisyonun ilgi alanına giriyorsa o komisyonca -komisyonda da mütehassıs uzmanca- incelenmesi gibi bir işleyişin ön görüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı hususun dinî soruları cevaplandırma ya da herhangi bir konuda yapılacak bir toplantıyı planlama konularında da geçerli olacağı açıktır. Günümüzde dünyada ve ülkede ihtisaslaşma hususunda ortaya çıkan genel durum, Kurul komisyonlarının kurulması ve iç işleyişinin "görev tanımına bağlı olarak ilgilendiği bütün alanlarda ihtisaslaşma" esasına göre yürütülmesinin son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Önemi

Osmanlı'dan Türkiye Millet Meclisi'ne, Millet Meclisi'nden Cumhuriyet'in kuruluşu ve bugünlere geçirmiş olduğu süreçler, yükümlü tutulduğu görevler ve işleyiş biçimine dair yukarıda çizilen çerçeve, Kurulun gerek devlet idarî sistemi gerek Başkanlık teşkilatı gerekse ülkenin dinî hayatı açısından önemli bir birim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kurulun gerek devlet idarî sistemi gerek Başkanlık teşkilatının idarî işleyişi açısından önemi konusunda Prof. Dr. Şamil Dağcı'nın 1965 öncesi ve sonrası olgusuna işareten Kurul kararlarından hareketle dile getirdiği söz konusu işleyiş başka söze hacet bırakmamaktadır: "Kurulun yeniden yapılandığı 1965 yılına kadar, aldığı kararların konu başlıklarını; kitap incelemeleri, dinî sorulara cevaplar, hukukî meseleler (vatandaşlardan veya mahkemelerden gelen feraiz/miras hukuku ile ilgili sorulara verilen raporlar), idarî konular (merkez ve taşra teşkilatında alınan kararlar, personelin özlük işlemleri ile ilgili sorular ve kararlar), zat işleri ve imtihanlar (göreve alınacak, görevde yükselecek veya yer değiştirilecek personelin sınavları ve atama yerlerinin tespiti), müteferrik (icazetnamelerin incelenmesi, bazı ihtilaflı konulara dair yapılan işlemler ve tasnif dışı kalan konular), seçim (müftülük ve diğer görevlere atanacak personelin seçimi ve tespiti), hayrat hademesi (cami görevlileri ile ilgili yapılan bazı işlemler), aday (göreve ilk atanan personelin adaylıklarının kaldırılması ve asaletlerinin tasdiki) konuları oluşturmaktadır. 1965 yılından sonra ise Kurula bireysel olarak yapılan sözlü ve yazılı dinî sorulara genellikle Kurulun alt komisyonu olan Dinî Sorulara Cevap Komisyonu'nun hazırladığı

cevaplar gönderilmiş, bu münferit soruların genellik arz edenleri ise Kurul gündemine alınarak görüşülmüş ve karar ittihaz edilmiştir.”⁴⁹

Kurulun Başkanlık açısından önemi Diyanet İşleri Başkanları tarafından da çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Söz gelimi Başkan Tayyar Altıkulaç, 9 Şubat 1978 tarihinde Başkan olarak göreve başladığında Kurulun teşkili için bir ay içerisinde 2 Mart 1978 tarihinde seçim işlemlerini başlatmıştır. Başkan Altıkulaç 8 yıldır teşkil edilemeyen Kurulun, 17 Mart 1978 tarihinde yapılan Kurul seçimi sonrası göreve başlayan üyeleriyle 28 Nisan 1978 tarihinde yapılan ilk toplantıda söz konusu 8 yılı ülkenin dinî hayatı için “bunalım yılları” olarak nitelendirmiş, Kurulun işe başlamasıyla artık “kimse din konusunda aklına geldiği gibi konuşamayacağını, bu boşluğun Kurul tarafından doldurulacağını” ifade etmiştir.⁵⁰ Altıkulaç’ın Kurulun Başkanlığın “en yüksek karar ve danışma organı olması” hükmüne 2010 yılında getirilen “dinî konularda” sınırlamasının doğru olmadığını ifade ettiği, böylelikle Kurulun etkinlik ve itibarının zaafa uğratıldığına dair düşüncesine daha önce işaret edilmişti.⁵¹

İlahiyat ve üniversitelerle işbirliğine önem veren, bu bağlamda kendi döneminde kanunî düzenlemeler ile Kurulda öğretim üyelerine kontenjan ayrılmasına vesile olan, ayrılan bu kontenjanla kurumlar arası işbirliğinin ve teori ile pratiğin buluşturulmasıyla müspet sonuçlar alınacağına işaret eden Başkan Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu, “Kurulun Başkanlık’tan beklenen pek çok hizmete hız kazandıracağını” dile getirmektedir.⁵²

Başkan Mehmet Nuri Yılmaz “Kurulun Başkanlığın hem düşünen beyni hem çarpan kalbi” olduğunu dile getirmektedir.⁵³

Başkan Prof. Dr. Ali Bardakoğlu Kurulun Başkanlık, ülke ve İslâm dünyası için önemine vurgu yapmaktadır.⁵⁴

Başkan Prof. Dr. Mehmet Görmez, Kurulun “Diyanet’in kendisi kadar önemli olduğunu, bu bağlamda zaman içerisinde devletin

⁴⁹ Dağcı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları”, 9. Din İşleri Yüksek Kurulu 1930-2000 yılları arasında toplam 20260 karar vermiştir. Bunlardan 6749’u kitap ve dergi incelemesi, 2530’u dinî, 1597’si hukukî, 1264’ü idarî kararlardır. Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 147. Bu Kurulun teşkilat tarihi açısından icra ettiği görevlerin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

⁵⁰ Tayyar Altıkulaç, “Din Şurası”, *Diyanet Gazetesi* 335 (15 Mayıs 1978), 15.

⁵¹ Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, 1/271-272, 355-356.

⁵² Mustafa Said Yazıcıoğlu, “Din İşleri Yüksek Kurulu Oluşurken”, *Diyanet Gazetesi* 375 (Mayıs, 1990), 1, 26.

⁵³ Mehmet Nuri Yılmaz, “Kurul Toplantısı Açılış Konuşması”, *Diyanet Aylık Dergi* 17 (1992), 31-32.

⁵⁴ Ali Bardakoğlu, *21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 2/82-91.

(Devlet erkini kullananları kastettiği aşikârdır.) dinî alanda özellikle diyanî ve teabbüdî alanlarda yapacağı bir takım yanlışları önleme konusunda çok büyük görevler üstlendiğini, ara ve zor dönemlerde dahi dinin hiçbir hükmünden taviz vermediğini, dinin sabitelerinden sapmadığını” ifade etmektedir.⁵⁵

Başkan Prof. Dr. Ali Erbaş “geçmişten günümüze Kurulun dinî hayatta milletin en güvenilir dayanağı olduğunu” vurgulamaktadır.⁵⁶

Diyanet İşleri Başkanlarının, Kurulun önemine işaret etmiş olmakla birlikte zaman zaman gerek Kurulun paylaştığı bilgilendirme gerek bu coğrafyadaki yerleşik ibadet hayatı kabulleri gerekse yerleşik mezhebî görüş ve uygulamalardan farklı -Kurulun genel itibarıyla bunları dikkate alıp göz ardı etmediği anlaşılmaktadır.- ve dolayısıyla değişik tartışmalara neden olan bazı istisnâî beyanları ve tasarrufları olduğu da -konunun farklı veçhelerini görmek adına- ifade edilmelidir.

Söz gelimi Başkan Lütfi Doğan ve Ali Bardakoğlu’nun konuşmaları, makaleleri vb. ihtiva eden eserler Din İşleri Yüksek Kurulu kararıyla yayımlanmışken;⁵⁷ Başkan Mehmet Nuri Yılmaz’ın konuşmaları, makaleleri vb. muhtevi eser, Kurul kararı olmaksızın Başkanlık Makamı’nın 13.06.1996 tarihli ve 302 sayılı; 26.11.1996 tarihli ve 627 sayılı onayları ile yayımlanmıştır.⁵⁸

Kamuoyunca yakinen bilindiği üzere Başkan Ali Bardakoğlu Başkanlığının ilk yıllarında kurbanın dinî hükmünün “sünnet” olduğu şeklindeki görüşünü dillendirmiş, bunun üzerine farklı tartışmalar yaşanmıştır. Ancak Kurul, kurbanın dinî hükmünün diğer mezheplerde sünnet olduğuna yer vermekle birlikte Hanefiler nezdinde vacip olduğunu söylemektedir.⁵⁹ Başkanlıkça 1990’lı yıllardan itibaren yürütülen ve Bardakoğlu’nun başkanlığı döneminde hız kazanan, hatta başkanlığında düzenlenen Afrika Müslüman Ülke ve Topluluklar Dini Kurum ve Kuruluş Temsilcileri

⁵⁵ Mehmet Görmez, “2015 Kurul Seçimi Konuşması”, <https://www.youtube.com/watch?v=HrKvAzy7WKs>.

⁵⁶ Ali Erbaş, “2020 Kurul Seçimi Konuşması”, <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29882/din-isleri-yuksek-kurulu-yeni-baskanini-secti>.

⁵⁷ Başkan Lütfi Doğan’ın eseri 02.01.1986 tarihli ve 1 sayılı; Başkan Ali Bardakoğlu’nun eseri 05.05.2010 tarihli ve 45 sayılı kararlarıyla basılmıştır. Lütfi Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler (Huzur ve Saadetin Esasları)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, 2016), jenerik sayfası; Bardakoğlu, *Din ve Diyanet*, jenerik sayfası.

⁵⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’ın Konuşmaları ve Makaleleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1-7 cilt, 1996-2002), jenerik sayfası.

⁵⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, 2018), 345.

Birinci Toplantısı Sonuç Bildirgesinde⁶⁰ Afrika’da vekâletle kurban kesilmesine dair karar alınmasına rağmen çıkartılan kimi zorlukları aşip⁶¹ bu konudaki hizmet sınırlarını genişleten Bardakoğlu’nun döneminden⁶² bugüne geline nokta,⁶³ bu topraklardaki Müslümanlar nezdinde kurban ibadetinin -her ne kadar sünnet dini hüküm açısından zaten ihmal edilmemesi gereken bir unsur olsa da- vacip olarak görülmesinin ana etkenlerden biri olduğu düşünülebilir.

Başkan Mehmet Görmez döneminde 2011’den sonra yayımlanan Ramazan Genelgeleri’nde yer verilmek suretiyle -tespit edilebildiği kadarıyla Kurul’dan resmi bir görüş alınmadan- teravihlerin 2’şer rekâtta bir selam verilerek kılınması hakkında bir uygulamaya gidilmiştir.⁶⁴ Teravih namazının 2 rekâtta bir selam vererek kılınmasının faziletli olduğu hususuna Kurulun konu hakkındaki bilgilendirmesinde yer verilmiş olsa da⁶⁵ Türkiye ve yakın çevresinde Hanefî mezhebine mensup olanların teravih namazlarını 4 rekâtta bir selamla eda ettikleri herkesin bildiği fiili bir durumdur. Kurulun söz konusu bilgilendirmesinde bu uygulamayı da dikkate alarak “dört rekâtta bir selam vererek kılmanın caiz olduğuna” işaret ettiği, hatta bilgilendirmesine bu nokta ile başladığı görülmektedir. Nitekim Enderun usulünde 4 rekâtta bir selam uygulaması ile hatimle teravih uygulamalarında her rekatta 1 sayfa esasıyla 4x5 şeklinde her gün bir cüz okunması, bu kabulün teravih kültürünün yerleşik bir uygulaması olduğunu teyit etmektedir. Cemaatle kılınan söz konusu teravihlerde imamın her 4 rekâtı ayrı bir makamla kıldırması, müezzinin imamın okuduğu makamdan bir ilahi (toplam 5) okuması, her 4 rekât ve sonrasında okunan ilahilerin genellikle belirlenmiş olan (meselâ bir uygulamaya göre 1. dört ısfahan veya neva, 2. dört sabâ, 3. dört hüseyinî, 4. dört eviç, 5. dört acemaşiran) makamlarla okunup icrâ edilmesi Anadolu’daki uygulamayı açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁶

⁶⁰ Bardakoğlu, *Din ve Diyanet*, 2/455-459.

⁶¹ Bu gelişmelere bizzat şahit olunmuştur.

⁶² Bardakoğlu döneminde 2006’da 16 ülkede 2.877, 2007’de 17 ülkede 4.572; 2010’da yurt dışında 30.123 vekâletle kurban kesilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Faaliyet Raporu 2006*, 52; *Faaliyet Raporu 2007*, 65; *Faaliyet Raporu 2010*, 37.

⁶³ 2021 yılında 77 ülkede 339 ayrı bölgede vekâletle kurban kesilmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı, *Kurban*. <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/kurban>.

⁶⁴ 31.05.2013 tarihli Genelge istisnadır. Burada “iki rekâtta veya dört rekâtta bir selam” denilmektedir.

⁶⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 199.

⁶⁶ Nuri Özcan, “Kültür ve Geleneğimizde Teravih Namazı-Mûsiki İlişkisi”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 5 (2008), 61-62; Fatih Koca, *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavat Geleneği -Anadolu Örneği-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2017), 52-54.

Başkan Ali Erbaş, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında verdiği müteaddid beyanlarda “sigara içmenin haram olduğunu” dile getirmiştir. Kurul, fıkıh ilminde içtihadın değişime imkan veren potansiyeline bağlı olarak bir konu hakkında verdiği bir karar ya da görüşünü yeni bilimsel veriler vb. ortaya çıkması durumunda değiştirip güncelleyebilmektedir. Aynı durum sigara içmenin hükmü konusunda da söz konusudur. Daha önceki fetvalarında sigara içmenin en azından “tahrimen mekruh” olduğunu belirten Kurul, konu hakkındaki gelişmelere bağlı olarak sigara ile ilgili gerek tahrimen mekruh gerek haram diyenlerin görüşlerini paylaştıktan sonra “caiz olmadığı” hükmünü vermektedir. Kurul sigara içmenin hükmü konusunda konu hakkında yaşanan ilmi gelişmeler ve tıbbi veriler bağlamında “tahrimen mekruh olduğu” şeklindeki görüşünü “câiz değildir” şeklinde değiştirmiş olsa da açıkça “haram” olduğunu söylememektedir.⁶⁷

Zaman zaman farklı beyan ve tasarruflar olsa da hem Başkanlar hem Başkanlığın, öteden beri genel olarak Kurulun karar, mütalaa, fetva ve görüşlerine önem verip dikkate aldıkları görülmektedir.

Söz gelimi Kurul 1997 yılında aldığı “Türkçe ibadet” hususundaki kararında metne alıp atıfta bulunduğu üzere; 1926 yılında cuma namazında Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesini okuyan İstanbul Göztepe Camii İmam-Hatibi Cemal Efendi, Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi tarafından Müşavere Heyeti kararına istinaden görevden alınmıştır.⁶⁸

⁶⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), “Sigara İçmenin dini hükmü nedir”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38295/sigara-icmenin-dini-hukmu-nedir-?>

⁶⁸ Söz konusu Kurul Kararı'ndaki ifadeler şu şekildedir: “1926 yılında İstanbul Göztepe Camii İmam-Hatibi Cemal Efendi'nin cuma namazında Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercemesini okumasıyla ilgili olarak İstanbul Müftülüğünün 20 Mart 1926 tarih ve 92-93 sayılı yazısı üzerine, altında Atatürk tarafından göreve getirilen ilk Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'nin imzası bulunan 9 Ramazan 1324/23 Mart 1926 tarih ve 743 numaralı Müşavere Heyeti kararında: "Namazda kırâet-i Kur'ân bi'l-icma farz, ve Kur'ân'ın hangi bir lûgat ile tercemesine Kur'ân itlakı kezaalik bi'l-icmâ gayr-ı câiz ve namazda kırâat-i Kur'ân mahallinde terceme-i Kur'ân'ın adem-i cevâzı da bi'l-umum mezâhib fukahasının icmâ ile sâbit olduğundan, hilâfına mücâseret, namazı vaz'-ı şer'isinden tağyîr ve emr-i dini istihfaf ve mel'âbe şekline vaz'ı mutazammın olduğu gibi, beyne'l-müslimîn iftirak ve ihtilâfa ve memlekette fitne hudûsuna bâis olacağından, fiil-i mezbûre mücâsereti sâbit olan merkum Cemal Efendinin uhdesindeki vezâif-i ilmiye ve diniyenin refi, emr-i zaruri halini almış olmakla ol veçhile tebligat icrâsı..." denilmiştir.” Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), K. 130 (04 Aralık 1997), <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2610/turkce-ibadet-meselesi>.

Konuğu somutlaştırmak adına yakın zamanlarda başörtüsü, tesettür ve ana dilde (Türkçe) ibadet konularındaki gelişmeler ve tartışmalarda, Başkanların Din İşleri Yüksek Kurulunu devreye sokarak işlemleri yürütmelerine istinaden Kurulun bu konularda aldığı bazı kararları zikretmek yerinde olacaktır. Nitekim İmam Hatip Lisesinde okuyan kız öğrencilerin kıyafetleri ile ilgili ülkemizde 1980'lerde yaşanan gelişmeler bağlamında Din İşleri Yüksek Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı'nın "kadınların örtülü kıyafetlerinin "Atatürk ilkelerine tamamen aykırı" olduğunu ifade ettiği ilgili yazısına istinaden aldığı 30.12.1980 tarihli ve 77 sayılı Kararında; genel ahlaka ve kanunlara aykırı olmayan bir kıyafetin "Atatürk devrim ve ilkelerine aykırılığının söz konusu olmadığını", "kadınların başlarını örtmelerinin bir adet ve işaret değil, İslâm Dininin bir hükmü olduğunu" belirtmiştir.⁶⁹ Yine aynı konu hakkında 90'lı yıllarda yürütülen tartışmalar bağlamında Kurul, 03.02.1993 tarihli ve 6 nolu Kararında, başörtüsünün "Dinimizin, Kitap, Sünnet ve İslâm âlimlerinin ittifakı ile sabit olan kesin emri" olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

Bilindiği üzere İslâm tarihinde "ana dilde ibadet"le ilgili yürütülen tartışmalar Türkiye'de de söz konusu olmuştur.⁷¹ Ülkemiz tarihinde zaman zaman gündeme geldiği anlaşılan Türkçe (ana dilde) ibadet tartışmaları, ülkemiz yakın tarihinde 28 Şubat dönemi olarak adlandırılan süreçte de tekrar yoğun bir şekilde gündem oluşturmuş, Din İşleri Yüksek Kurulu 04.12.1997 tarihli ve 130 sayılı Kararında "Namazda ve ibadet olarak Kur'an-ı Kerim'in aslî lafızları ile okunacağını" belirtmiştir.⁷²

Bu örnekler birkaç noktayı ön plana çıkarmaktadır. Bunlardan ilki söz konusu örnekler Kurulun ülkenin dinî hayatı açısından ne kadar önemli fonksiyonlar icra ettiğini ortaya koymaktadır. İkincisi Kurulun, farklı dönemlerde güncel olarak tartışılan ve gerek siyasi kadroların beklentilerinin gerek bürokratik mülahazaların gerekse popüler tartışmaların olduğu pek çok konuda söz konusu beklenti, mülahaza ve tartışmanın aksine de olsa genellikle 14 asırlık bilimsel tecrübe ve birikimi göz önünde bulundurup dinî konudaki tespitini

⁶⁹ Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, 3/1343-1349.

⁷⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) 1993/6 (03 Şubat 1993), <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2471/tesettur-ile-ilgili-karar>.

⁷¹ Halil Altuntaş, "Türkçe İbadet Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi* 34/1 (1998), 51; Kâşif Hamdi Okur, "Ebu Hanife ve Ana Dilde İbadet", *İslâmî Araştırmalar* 15/1-2 [Ebû Hanife Özel Sayısı] (2002), 83.

⁷² Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), 1997/130 (04 Aralık 1997), <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2610/turkce-ibadet-meselesi>.

paylaşmış olduğunu göstermektedir⁷³ ki bunun da ne kadar önemli bir husus olduğu açıktır. Üçüncüsü ise bu örnekler, kanunun kendisine vermiş olduğu yetki bağlamında öteden beri Kurulun dinin temel kaynakları (Kitap ve Sünnet) ve başta haliyle fıkıh olmak üzere ilmi disiplinlerin metodolojisiyle karar verip “ilmi özerkliği”ni koruduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu son özellik, Başkanlığın bürokratik bir kurum olmasının yanı sıra din hizmetinin tabiatına istinaden sivil hizmet yönüne de daima vurgu yapan Başkan Ali Bardakoğlu’nun aynı zamanda Başkanlığın ilmi bakımdan özerkliği⁷⁴ bağlamında dile getirdiği hususların, daha çok Din İşleri Yüksek Kurulu vasıtasıyla sağlandığını göstermektedir. Bu itibarla Kurulun gerek Başkanlık nezdindeki gerek ilmi alandaki

⁷³ Kurulun ülkedeki siyasi ve idari konularda gelişmeleri dikkate aldığı, bu bağlamda özellikle meri hukukla uyumsuzlukların olacağı hususlarda daha hassas davrandığı görülmektedir. Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 44-47. Bununla birlikte Kurulun öteden beri bir şekilde dinî hükmü dile getirme ve mevzuatta yer almayan hususlarda yerleşik uygulamaların sürdürülmesi konusunda bir tavır sergilediği dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ezan, salâ ve tekbirlerin Türkçe okunması uygulamalarında söz gelimi yukarıda da işaret edildiği üzere Diyanet İşleri Reisi Börekçi, Müşavere Heyeti kararına istinaden “namazı Türkçe kıldırın” bir imamı görevden alırken; ezan, salâ ve kametlerin Türkçe okunması için teşkilata tamim göndermiştir. Gülseren Kiraz, *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlarına Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 26-27. Kurulun o dönemde verdiği kararlarda meri uygulamalar hususunda bir hassasiyet gösterse de konuyu mevzuat hükümlerinde yer alan ifadelerle sınırladığı; söz gelimi “yeni yazıyı bilmeyen birinin imamlık yapıp yapmayacağı” hususundaki soruya, bunun kanunla getirilmiş bir şart olsa da dinî hüküm olarak imamlık için gereken şeyin ‘namaz kıldırma’ bilmesi’ olduğuna” işaret ettiği; “camilerde hatim duaları sırasında küçük sureler okunurken alınan tekbirlere ve cami içinde okunan salavâta Türkçe okunması emrinin şamil olmadığını, dolayısıyla bunların Arapça okunabileceğini” bildirdiği görülmektedir. Kiraz, *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlarına Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği*, 29-32. Kiraz’ın gerek nikah, talak gerek kadınlarla ilgili konularda gerekse zekat, fitre ve kurban derisi vb. hususlarda Kurulun kararları noktasında sosyal ve siyasal duruma göre işaret ettiği değişimler dikkat çekmekle birlikte bunların sadece sosyal-siyasal değişimlere hamletmenin yanıltıcı olabileceği; Kurulun bu noktada fıkıh müktesebatını imkan dahilinde işlettiğini de göz önünde bulundurmak gerektiği açıktır. Bu husustaki tavrın ve dinî bilgiyi paylaşma derecesinin ülkedeki siyasi gelişmelere bağlı şekillenen ortama göre biçim aldığı açıksa da bu, Kurulun dinî görüş belirtmede bütün imkanları seferber etme gayretinde olduğunu göstermektedir. Nitekim bugün meri hukuk hükümleriyle uyumuna da Kurul, nikah, talak (boşanma) vb. konularda kanunî görevleri gereği dinî bilgilendirme yapmaya devam etmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 421-519. Burada Kurulun yaptığı şeyin o konuda dinî bilgiyi paylaşmak olduğu aşîkardır. Şüphesiz insanların bununla amel edip etmemesi bir tarafla kendilerini ilgilendiren bir durumdur.

⁷⁴ Bardakoğlu, *Din ve Diyanet* 1/60-71; Okumuş, “Dindarlık ve Diyanet”, 41.

bağımsızlık ve özerkliğinin korunup daha da güçlendirilmesinin ülkenin dinî hayatı açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Başkanların ve Başkanlığın, öteden beri ülkemiz ve yakın çevresinde cereyan eden farklı olaylar hakkında gerek teşkilatı gerek Devlet kurumlarını gerekse kamuoyunu Kurulun karar ve görüşlerinin yanı sıra yine Kurul tarafından düzenlenen uluslararası ya da ulusal kongreler, şurâlar ya da toplantıların sonuç bildireleriyle veya Kurulun hazırladığı ve kamuoyunca da malum raporlarla bilgilendirdiği bilinmektedir.

Burada vatandaşların Başkanlığın dinî bilgilendirmesi ve Kurulun fetvalarına güvenme hususuna da değinmekte fayda görülmektedir. Yapılan alan araştırmaları vatandaşların büyük oranda Başkanlığın din ile ilgili açıklamaları ve dinî konularda yapmış olduğu bilgilendirmeyi (fetva) güvenilir bulduklarını ortaya koymaktadır.⁷⁵ Kurulun, vatandaşları bilgilendirmek amacıyla resmi başvuru ve devlet kurumlarından gelen taleplerin yanı sıra “kurul.diyamet.gov.tr”, “fetva.diyamet.gov.tr” adresleri ile e-Devlet üzerinden yöneltilen sorulara 2020 yılında verdiği cevaplar ile yayımladığı standart metinlere (fetvalar) yapılan görüntüleme sayısı bir kanaat oluşturmaktadır. Söz konusu verilere göre e-Devlet ve internet siteleri üzerinden 64.225, resmî başvuru ile 357, telefon ile 27.800 soru cevaplandırılmış; Kurulun veri tabanında yayınladığı fetvalar e-Devlet üzerinden 30.049, internet sitesi üzerinden ise 17.045.223 kez görüntülenmiştir.⁷⁶

Bütün bunlar Din İşleri Yüksek Kurulunun gerek devlet idarî sistemi gerek Başkanlık teşkilatı gerekse ülkenin dinî hayatı ve vatandaşlar açısından son derece önemli fonksiyonlar icra eden bir birim olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

4. Kurulun Karar, Mütalaa, Görüş ve Fetvada Esas Aldığı Temel Esaslar, Stratejisi ve Yöntemi

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Cumhuriyet dönemindeki idarî teşkilatlanma bağlamında görülen değişikliklerin kanun metinlerine yansımalarına bağlı olarak günümüzde kanunla belirlenen temel görevi şu şekildedir: “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Cumhurbaşkanlığına bağlı Diyanet

⁷⁵ Taş’ın çalışmasında ortaya koyduğu verilere göre araştırmaya katılan vatandaşların %80,9’u Başkanlığın din ile ilgili yapmış olduğu açıklamalara, %76’sı da Diyanet yetkilileri tarafından verilen fetvalara güvendiğini beyan etmektedir. Taş, *Diyanet*, 162-163.

⁷⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 60.

İşleri Başkanlığı kurulmuştur.”⁷⁷ Başkanlığın kanunla belirlenen en önemli görevlerinden biri “toplumu din konusunda aydınlatmak”tır. Başkanlık ilgili Kanun’un kendisine yüklediği “din konusunda toplumu aydınlatma” görevini dinî soruları cevaplandırma, vaaz, hutbe, cami dersleri, seminerler, konferanslar vb. unsurlara ilaveten kurulduğu yıllardan bu günlere yürüttüğü yayın faaliyetleri vb. farklı yollarla yerine getirmeye çalışmaktadır.⁷⁸

Başkanlığın “dinî konularda karar ve danışma organı” olan Kurul hakkında buraya kadar çizilen çerçeve, Başkanlığın din konusunda toplumu aydınlatma hususunda yetkilendirilip en önemli fonksiyonları icra eden birimlerinin başında karar, mütalaa, fetva ve görüşleriyle gerek kamu otoritesini gerek Başkanlık teşkilatını gerekse vatandaşları bilgilendiren Kurulun geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim bu hususun 633 sayılı Kanun’un Kurul hakkındaki 5. maddesinde Kurulun görevlerini belirleyen ilgili fıkranın alt (a) bendinde şöylece hüküm altına alındığı görülmektedir: “İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihi tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak.”

Bu çalışmada Kurulla ilgili olarak tercih edilen “karar, mütalaa, fetva ve görüş” kullanımı hakkında bir açıklama yerinde olacaktır. Öncelikle kavramların her disiplinin kendi sistematığına göre anlam kazandığı, dilin ve kavramların zaman ve disipline göre değiştiği, kanun metinlerinin ve kurumsal yapıların bu gerçeklikten etkileneceği olgusuna bağlı olarak konu hakkında yapılan açıklamaların kendi içinde bir izahı olacağı muhakkaktır. Kanunun Kurulun görevlerini belirten 5. maddesinin (a) alt bendinde “karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak (fetva) ifadeleri birlikte yer almakta, “mütalaa” kelimesi de yine aynı maddenin (e) ve (g) alt bentlerinde eser inceleme ile ilgili olarak; 33. maddede ise yine Kurulla ilgili bir konu bağlamında “kurum dışından dinî kültür, tecrübe ve ihtisasları ile tanınmış kimselerden, Din İşleri Yüksek Kurulu çalışmalarında mütalaa almak, rapor, tebliğ, makale, kitap hazırlatmak, tercüme yaptırmak, vaaz ve konferans verdirmek suretiyle faydalanabilir.” şeklinde geçmektedir. Kanun metninde yer

⁷⁷ 633 sayılı Kanun, m.1. Başkanlığın görev ve yetkileri bağlamında ilgili Kanunda görülen dönüşüm hakkında bkz. Cenksu Üçer - Hatice Kübra Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur’an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 137-138.

⁷⁸ Yüksel Salman, “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın”, *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 399.

alan “mütalaa” kelimesinin daha “çok görüş almak/bildirmek” bağlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulunda geçmişte ve halihazırda görev yapan üyelerin mütalaa kelimesine yükledikleri anlamın bu kullanımdan farklı olduğu görülmektedir. Bu anlamlandırmaya göre mütalaa, “konuyla ilgili araştırmalar devam ettiği için henüz kesin sonuca ulaşamamakla birlikte Kurulun o andaki yaklaşımını belirten dinî-fıkhi değerlendirme”⁷⁹ ya da “hazırlanışları bakımından kararlara benzese de ele alınan konuda o anda ulaşılan neticeyi yansıtan ve daha sonra yeniden incelenebilecek olan konular hakkında verilen fetvalar”⁸⁰ şeklinde birbirine yakın ifadelerle anlatılmaktadır.

Kurulun kanunî görevleri ve tarihinde görülen bürokratik fiili işleyişi dikkate alınarak “Din İşleri Yüksek Kurulunun karar, mütalaa, fetva ve görüşleri” ifadesindeki kelimelerin şu şekilde anlaşılmasının da mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Makalede tercih edilen kullanım çerçevesinde, karar, bir konu hakkında Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinin ittifakla ya da salt çoğunlukla almış olduğu kararları; mütalaa, Kurulun üye sayısı salt çoğunluğu sağlamadığı zamanlarda -söz gelimi 1971-78 arasında seçim yapılamadığı için tam kadro Kurul kurulamamış, 86 yılında da üye sayısı 3’e indiği için karar alamamıştır.-⁸¹ Başkanı ya da Vekili’nin imzasıyla paylaşılan görüşleri; fetva, vatandaşlar tarafından mektup, faks, elektronik posta vb. farklı yollarla Kurula yöneltilen sorulara Kurulun -kimi zaman Komisyonlar marifetiyle ama çoğu zaman uzman görüşü olarak uzmanlar tarafından- verdiği dinî bilgilendirme mahiyetindeki cevapları, görüş ise Kurul’a gerek Başkanlık Makamı ve merkez birimleri gerek il ve ilçe teşkilatları gerekse Kurum dışından farklı kurum ve kuruluşlar tarafından değişik konularda yöneltilen soru, talep vb. hususlara verdiği cevaplar veya görüşleri ifade etmektedir. Özellikle karar ve mütalaa ilişkisinde ileride örnekleri görüleceği üzere üyelerin salt çoğunluğu ile kararların güncellenmesi durumu söz konusu olabileceği için buradaki izaha dayalı kullanımın tercih edilebileceği düşünülmektedir.

⁷⁹ Ahmet Yaman, “T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi”, *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 52. Yaman Kurul mütalaasına örnek olarak şartlı boşanma (muallak talak), çok katlı pazar ağı (network marketing) konularını zikretmektedir. 52-57.

⁸⁰ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 38. Dadaş ise burada Kurul mütalaasına örnek olarak tüp bebek ve kök hücre gibi uygulamaların İslam dini açısından değerlendirilmesi, hacda kesilen kurban etleri, kişinin yaşam destek ünitesinden çıkarılması, Kur’an-ı Kerim tercümesinin müzik eşliğinde okunmasıyla ilgili Kurul görüşü konularını zikretmektedir.

⁸¹ Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 98-101, 107.

Kurulun dinî konularda karar verme, görüş bildirme ve dinî soruları cevaplandırma noktasında İslam dininin temel bilgi kaynaklarını (Kitap ve Sünnet) ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate almasının kanun metnine yerleştirilmesi hususu, Osmanlı'dan bugüne icra ettiği fonksiyonlara mütenasip bir biçimde aldığı karar, mütalaa, görüş ve fetvalarda benimsediği temel esaslar, strateji ve yönteminin de ne olduğunu ya da olması gerektiğini bir şekilde beyan etmiş olmaktadır. Kurulun karar, mütalaa, görüş ve fetvada esas aldığı temel esaslar, stratejisi ve yöntemine dair bu çerçevenin Kurulun sayfasında şu şekilde ifade edildiği görülmektedir:

“Din İşleri Yüksek Kurulumuz bilgiye dayalı bir otoriteye sahiptir. Kurul aldığı kararlar, serdettiği mütalaalar ve verdiği fetvalarda toplumumuzun dinî sorunlarını, Kur'an/(Kitap olmalıydı) ve Sünnet'e dayanarak çözüme kavuşturmaktadır. Bu iki asli kaynaktan doğrudan hüküm bulunmayan mevzularda ise diğer dinî delillerin ve İslam'ın bütünü'nün özümsemesiyle ortaya konulmuş genel ilkelerin ışığında hareket etmektedir.

Kurul fetva verirken/soruları cevaplandırırken Kur'an/(Kitap) ve Sünnet'in yanında Sahabe kavillerinden, icma ve müçtehit imamların icthadlarından da yararlanmaktadır. Kur'an'ı doğru ve sağlıklı anlama konusunda Sünnet'in ve Sahabe'nin yol göstericiliğini elzem addeder. Bununla birlikte dinî yaşantımızla ilgili ortaya çıkan yeni durumların ve problemlerin tamamının sadece geleneksel mirasımızdan hareketle her zaman çözülemeyeceği de göz önünde tutulur. Bu durumda dahi Kurul, salt aklı kullanarak çözüm üretme yerine, yine Kur'an/(Kitap), Sünnet, İcma ve Kıyas eksenli bir çalışma yapmayı tercih eder.

DİYK, örfe dayalı ya da bir olgunun tespiti sadedinde kayıt altına alınmış ifadeleri İslam'ın değişmez kuralları olarak görmediği gibi dinî konulardaki bazı münferit ya da şâz görüşleri gündeme getirmekten de kaçınır.

Bu ilkeler ışığında iftâ faaliyetini yürüten DİYK, zaman zaman müstefti vatandaşlarımız tarafından hukukî ve dinî yönü bulunan sorular ile karşılaşmaktadır. Kurulumuz bu tür sorulara cevap verirken kaza-fetva ayırımına özen göstermekte; verdiği fetvanın/cevabın, günlük yaşantıda hukukî bir bağlayıcılığının bulunmadığını, diyanî bir hükümden ibaret olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla, Kurulun verdiği cevapları kabul edip etmeme kişilerin bireysel dindarlığı ile ilgilidir.”⁸²

⁸² Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), “Fetva Yöntemimiz”, erişim 10 Ekim 2021, <https://kurul.diyanet.gov.tr/FetvaYontem>.

Kurulun sayfasında paylaşılan ve dinî konuda bir hüküm verirken başvurulmuş kaynaklar ve yöntemi dile getiren bu metne ek olarak Kurul hakkında yapılan çalışmalarda fetva stratejisi açısından bazı noktaların da dikkat çektiğine işaret edilmiştir. Buna göre Kurulun karar, mütalaa, fetva ve görüşlerinde lafız-anlam bütünlüğüne dikkat etme, kolaylaştırıcı bir usûl benimseme, birleştirici bir dil kullanma, halkın birliğini ve dirliğini muhafaza edecek bir üsluba sahip olma, ilk dönemlerden itibaren oluşturulmuş olan geleneğe bağlılık gösterme, yaygın din anlayışını muhafaza etme, fıkıh geleneğini önemseme ve fıkıhın bütün potansiyelinden olabildiğince yararlanma, siyasi tartışmalara girmeme, gündelik ve değişken siyasi anlayış ya da tartışmaların etkisinden azami derecede uzak kalma, olay ve olgulara objektif yaklaşma, soru soran kişinin eğitim düzeyini (ve eğer belirtmişse mezhebi kimliğini) dikkate alma, problemlere bir şekilde çözüm üretme, kimlik bütünlüğünü koruma, bütüncül bir dünya görüşü oluşturma, insanın din ve dünyaya ait anlam arayışlarına cevap verme, hem bireyin hem toplumun hem de kamunun menfaatini bir denge içerisinde gözetme vb. esaslar göze çarpmaktadır.⁸³ Karar, mütalaa, görüş ve fetvada esas aldığı temel hususlar, strateji ve yöntemi hakkında yapılan bu tespitlerin, Kurulun tarih boyunca yüklendiği görevler ve icrâ ettiği fonksiyonların bir neticesi olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

5. Kurulun Mezhep ya da Farklı Dinî Anlayışlar Olgusuna Dair Yaklaşımı

Bilindiği üzere İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşanan gelişmelere bağlı olarak hicri ilk yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren ortaya çıkıp devam eden siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel olaylara bağlı olarak değişik anlayışlar, mezhepler ve ekoller ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi, itikâdi ve fikhî alanlarda söz konusu anlayışlar, mezhepler ve ekollerin ortaya çıkmasına vesile olan bu gelişmeler bağlamında hicri birinci asırda tartışmaların daha çok "hilâfet, büyük günah, iman-amel ilişkisi, kader/sorumluluk doğuran insan fiilleri ve Allah'ın sıfatlarından" oluşan ana konular etrafında cereyan ettiği bilinmektedir. Hicri ikinci ve üçüncü asırlarda söz konusu ana konular ile beraber bunlara bağlı alt ve detay konular hakkında yürütülen tartışmalarla mezhep ve ekollerin oluşum süreçleri sürmüştür. Bu bağlamda söz gelimi büyük günaha

⁸³ Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları", 10-15; Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 47-50; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 46; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 148-154. Fetvada uyulması gereken genel kurallar hakkında bkz. Kaşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2020), 15-41.

bağlı olarak şefaât; sıfatlara bağlı olarak ru'yetullah/Allah'ın görülmesi ya da halku'l-Kur'an/Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı gibi konuların da sıcak gündem oluşturdıkları görülmektedir. Üçüncü asrın sonlarıyla dördüncü asırda ise gerek siyasi-itikadî gerek fikhî alandaki söz konusu ekol ve mezhepler çoğunlukla oluşum sürecini tamamlamıştır. Bu bağlamda Hâricî anlayışa mensup pek çok grup ve alt grup ortaya çıkmış, Ehl-i Sünnet ana anlayışında Hanefilik, Mâlikilik, Şâfilik, Hanbelilik (bugüne kadar varlığını devam ettirebilen), Evzailik (vb. tarihe mal olmuş) gibi fikhî; Eş'arilik ve Mâturidilik gibi itikadî; Şi'a anlayışı içinde de Zeydilik, İsmâîlîlik, İmâmîyye gibi itikadî, yine Zeydilik ve Caferilik gibi fikhî mezhepler tarih sahnesinde yerlerini almıştır.

Farklı dinî anlayışlar ya da dinî anlayışlardaki farklılık olgusunun ete kemiğe bürünmüş hali olan mezhep ya da ekollerin ortaya çıkmasında insan, sosyal çevre, mekan/coğrafya, zaman, fikir-hadise irtibatı vb. ana unsurların⁸⁴ yanı sıra zamanda ve mekanda meydana gelen siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel her türlü olayın ve dil, toplumsal yapılar ve zihniyet kodları ile birlikte var olan her türlü “yerleşik kabul”ün doğal olarak etkili olduğu bilinmektedir. Nitekim insan, sosyal çevresi, mekan, zaman ve fikir hâdise irtibatından müteşekkil söz konusu ana unsurlarla birlikte bahsedilen diğer hususların her birinin İslam tarihinde mezhepler ve ekollerin ortaya çıkışını şekillendiren bir yönü mutlaka bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s) henüz vefat etmeden önce Sahabe-i Kiram arasında baş gösteren ilk ihtilaflar, vefatından sonra ortaya çıkan siyasi ortam, siyasi ortamın devamı mahiyetinde cereyan eden siyasi anlaşmazlıklar ve bazı iç savaşlar, Müslüman toplumlarında yaşanan ekonomik gelişmeler, İslâmiyet'in geniş coğrafyalara yayılmasına bağlı olarak farklı din ve medeniyetlerle karşılaşma,⁸⁵ tercüme faaliyetleri, Müslümanların yaşadıkları farklı coğrafyalarda dil, toplumsal yapılar ve zihniyet kodlarına göre şekillenen her türlü “yerleşik kabul”⁸⁶ vb. unsurlar kaçınılmaz olarak Müslümanlar

⁸⁴ Cenksu Üçer, “Mezhep Olgusu ve Mezhepçilik Ekseninde İhtilâf Ahlâkı”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]* 53/3 (2017), 136-144.135-162.

⁸⁵ Mezhep mensubiyeti ile coğrafya ve milliyet arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur. Nitekim İslâm dünyasında mezheplerin ana hatlarla coğrafi dağılımına bakıldığında bu ilişki açıkça görülmektedir. Mehmet Ali Büyükkara, “İslâm Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 321-354; Adem Arıkan, “İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı” *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 348-379.

⁸⁶ Yerleşik kabul ile kastettiğimiz şey, bir coğrafyada/mekanda yerleşik olan dil, zihniyet kalıpları, varlık algısı, toplumsal yapılar, örf ve adetler vb. bütünüyle dini sosyo-kültürel hayatı şekillendiren unsurlardır. Söz gelimi İslâm tarihinin erken

arasında farklı anlayışların sistemleşerek mezheplerin ortaya çıkmasında önemli bir paya sahip olmuştur.⁸⁷

Dini düşünce ve hayatın, dini metinlerin “dil, zihniyet ve toplumsal yapılar çerçevesinde zamanda ve mekanda meydana gelen her türlü siyasi, ekonomik, kültürel, ilmi gelişmeler vb.”⁸⁸ doğrultusunda ortaya çıkan mezhep ve ekollerin kurdukları sistematikle anlaşılmasına göre şekillenmesi gerçeği, İslâm tarihinde ortaya çıkan siyasi, itikadi, fikhî, tasavvufî ve felsefî mezhep ve düşünce ekolleriyle somut bir şekilde görülmektedir. Bu gerçek İslâm tarihinde ilk dönemlerden itibaren ortaya çıkan anlayışlar, mezhep ve ekollerin, yaklaşım, zihniyet, epistemolojik kabuller vb. farklı alanlardaki tavırlarına göre bir takım tasniflere tabi tutulması durumunu da ortaya çıkarmıştır. En başta akıl-nakil ilişkisi bağlamında Ehl-i rey ve Ehl-i hadîs olarak iki ana çerçevede⁸⁹ taksim edilen bu anlayış, mezhep ve ekoller hakkında, söz gelimi epistemolojik kabuller açısından beyân, burhân ve irfân gelenekleri gibi bir tasnif yapıldığı bilinmektedir.⁹⁰ İslâm tarihinde ortaya çıkan

dönemlerinde cereyan eden bir takım siyasi ve sosyo-kültürel olayları anlamak için o zaman dilimde merkez Arabistan coğrafyasında yerleşik bir takım kabulleri dikkate almak gerekir. Bu bağlamda örnek olarak başta kabile ve kabilecilik olgusu zikredilebilir.

⁸⁷ Üçer, “Mezhep Olgusu”, 144. İslam toplumlarında mezheplerin doğuş sebepleri hakkında bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi] 4 (1980), 115-131; Ömer Faruk Teber, “Mezheplerin Ortaya Çıkış Nedenleri”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Mehmet Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 27-37; Hasan Onat-Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepler Tarihine Giriş” *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Hasan Onat, Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 49-59; Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 111-136; Kadir Gömbeyaz – Muhammed Mücahid Dündar, “İslâm Mezhepler Tarihine Giriş”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 21-28.

⁸⁸ Bilindiği üzere din ve dine dair olguların anlaşılması ve bunların aktarımı dil aracılığı ile olduğu için din-dil ilişkisi son derece önemlidir. Nitekim klasik fıkıh usulü eserlerinin mukaddimelerinden hemen sonra gelen ilk bölümlerinde Kur’an ve dil meselesinin ele alınması bu önemi açıkça ortaya koymaktadır. Murteza Bedir, “Usûl-i Fıkıhın Geçmişte ve Günümüzdeki Müfredatı -Fıkıh Usulü Tasavvurunda Büyük Değişim: Fıkıh Usulü Ders İçeriği Üzerinden Bir İnceleme”, *Kelâm İlmi ve İslâm Hukukunda İçerik Sorunları: Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı* (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017), 316-322.

⁸⁹ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi* (Ankara: Kitâbiyât, 2000), 39-72.

⁹⁰ Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı, Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979), 7; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı, Arap-İslâm Kültüründeki Bilgi Sistemlerinin Eleştirel Bir Analizi*, çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli (İstanbul: Kitabevi 1999).

mezhep ve düşünce ekollerinin zihniyet açısından değerlendirilip bir tasnife tabi tutulduğu da görülmektedir. Buna göre söz konusu mezhep ve düşünce ekollerini tepkisel-kabilevî, akılcı-hadarî, gelenekçi-muhafazakâr ve politik-karizmatik liderci din anlayışları olarak tasnif etmek mümkündür.⁹¹

İslâm dünyasında ortaya çıkan ekol ve mezhepler; klasik edebiyatını çizilen bu çerçeve bağlamında, kendi zaman ve mekanındaki zihniyet kodları üzerinden kaleme aldığı için, bütünüyle ortak bir din dili inşa etmenin zorluğuna dair yapılan belirlemeye⁹² burada işaret etmek yerinde olacaktır. Bunda Mezhepler Tarihi araştırmacısının mutlaka göz önünde bulundurması gereken “mensubiyet”, “muhaletet” ve “rekabet” olgularına bağlı olarak -büyük günah, iman-amel, kader/sorumluluk doğuran insan fiilleri vb. söz konusu ana konularda Mu‘tezile ile Ehl-i Hadis/Selefiyye, Mu‘tezile ile Eş‘ariyye arasındaki örneklerde görüldüğü üzere- özellikle kuruluş aşamasında siyasi/itikadî mezhep ve ekollerde görülen “birbirinin söylediğini söylememe” hususunun etkili olduğu aşîkârdır.⁹³

⁹¹ Kutlu’nun detaylı bir şekilde ele aldığı söz konusu bu husus şöylece özetlenebilir: Katı, sert ve şiddet yanlısı olan ve nassları zahirî ve literal okuyan, dışlayıcı ve tekfir edicilik ve kabile asabiyeti vb. özellikleri ön plan çıkan tepkisel-kabilevî anlayışın din söylemi için Hâriciler örnek olarak verilebilir. Akılcı-hadarî anlayış ise genel olarak Mürcie, Hanefilik ve Maturidiliğin de içinde bulunduğu Rey taraftarlarının genel hatlarıyla çoğulcu, sistematik düşünce ve akılcılığa dayanan, te’vil, sorgulama ve eleştirme ve farklı görüşlere tahammül vb. özellikleri olan din anlayışını ifade etmektedir. Temsilciliğini başta Ehl-i Hadis ve Selefiyye’nin yaptığı, bu itibarla -başlangıçta Mâlikilik ve Şâfiîliğin de içinde bulunduğu, ancak bu iki mezhebin daha sonraları bir değişime uğraması nedeniyle- Hanbelilik gibi mezheplerin sürdürdüğü gelenekçi-muhafazakâr anlayış ise selef/ilk üç neslin yüceltilmesi, sünnet/asâr (rivayet) merkezli bir din anlayışı, rey/akıl, kelam ve felsefe karşıtlığı, zâhirî ve literal okuma, mutlak doğruluk vb. özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Daha çok Şii ve bâtinî mezheplerin benimsediği politik-karizmatik liderci din anlayışında ise siyasal iktidarın ilahiliği ve naslar tarafından belirlendiği, zamanın imamına beyat, imamların günahsızlığı, imamlara mutlak itaat, bâtinî yorumları savunmak gibi temel özellikler bulunmaktadır. Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 55-64. Zihniyet ve dinî ekol ve mezhep ilişkisi hakkında başka bir çalışma için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, “Dini Gruplaşmanın Doğası: Kişilikler, Zihniyetler, Cemaatler, Mezhepler”, *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu Bildirileri, 25-27 Mart 2016* (Konya: Karaman İslami İlimler Derneği Yayınları, 2017), 159-163.

⁹² Ahmet Yaman, “Klasikler Üzerinden Ortak Bir Din Dili Oluşturulabilir mi?”, *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 247-250.

⁹³ Mezhepler Tarihi edebiyatını, özellikle kuruluştaki siyasi, iktisadi, sosyal ve ilmi gelişmelere bağlı olarak oraya çıkan tartışmalarda aynı ortamda ve zamanda yaşamaktan

İşaret edilen/edilemeyen bütün bu yönleriyle birlikte mezhep ve ekoller, tarihte ve günümüzde dinin anlaşılma ve hayata uygulanma biçimleri oldukları için dinî hayatın önemli birer unsuru olmuştur. Dinin insanın en temel ihtiyacı ve hayatın ayrılmaz bir parçası olması, dinî düşünce ve özellikle de dinî hayatın mezhebî ve meşrebî telakkiler üzerinden anlamlandırılması ve sürdürülmesi, mezheplerin (mezhep alimleri ya da müctehidlerin) de oluşturdukları sistemleriyle zamanda ve mekanda ortaya çıkan dinî problemlere çözüm üretme gayretinde olmaları, bu olgunun Müslümanlar için dünden bugüne daima esaslı bir unsur olması sonucunu doğurmuştur.⁹⁴

Din İşleri Yüksek Kurulunun mezhep olgusu ile ilgili çizilen bu çerçeve hakkında oldukça gerçekçi bir tavır sergilediği görülmektedir. Kurulun karar, mütalaa, görüş ve fetvada esas aldığı temel esaslar, stratejisi ve yöntemi hakkında yukarıda ortaya konulan hususlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlarından Prof. Dr. Şamil Dağcı'nın Din İşleri Yüksek Kurulu kararları hakkında yaptığı bir çalışmada dile getirdiği şu hususu aynen paylaşmak yerinde olacaktır:

“Kurul; mezhepleri, Kur'an ve Sünnet'in anlaşılıp yorumlanmasında tarihsel süreçte ortaya çıkan görüş farklılıkları; bu görüş farklılıklarını da alternatif çözüm önerileri olarak telakki etmektedir. Başka bir ifade ile herhangi bir dinî konuya ilişkin farklı görüşler Kurulumuzca, o konuya dair alternatifler (ve tabii olarak da zenginlik) olarak algılanmakta ve bu tarihî-kültürel birikim çok önemli bir malzeme oluşturmaktadır. Kurul, hazırladığı cevaplarda bu alternatif çözüm önerilerinden olabildiğince yararlanmaktadır. Bununla beraber Kurul'un kararları, belli bir mezhebin değil; Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görüşlerini yansıtmaktadır.”⁹⁵

kaynaklı olarak “mensubiyet”, “muhalefet” ve “rekabet” olgusuyla “birbirinin söylediğini söylememe sanatı”nın ürünleri olarak görmek zor değildir. Mezhep mensubiyeti ve söylem ilişkisi hakkında bkz. Mehmet Kalaycı, “Mezhepleri veya Dinî Hareketleri Tamamlan(Ma)mış Kimliksel Süreçler Olarak Okumak”, *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dinî Gruplar Arası İlişkiler)* (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Kurav Yayınları, 2015), 228-236.

⁹⁴ Ahmet Yaman, “Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015), 6-8; Üçer, “Mezhep Olgusu”, 149. 157-171; Mehmet Ali Büyükkara, “Mezhep ve Mezhepçilik”, *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017), 1-3.

⁹⁵ Dağcı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları”, 11.

6. Mezhep Konusundaki Fiilî Durum ve Bu Konuda Gelen Sorularda Ortaya Konulan Tavır

Yukarıda çizilen çerçevede açıkça görüldüğü üzere mezheplerin kurdukları sistemin örüntüsü, dinî hayatın sözü edilen bütün unsurlarla şekillenip sürdürülmesine bağlı olarak mezheplerin siyasî, itikadî, amelî/fıkhi görüşlerinin birbiriyle bağlantılı olacağını, dolayısıyla bir bütün olarak görülmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim Ehl-i Sünnet anlayışı içerisinde ana hatlarıyla Hanefilik-Mâturîdilik;⁹⁶ Şâfilik, Mâlikilik-Eş'arilik;⁹⁷ Hanbelilik - Ehl-i Hadis/Selefilik⁹⁸ eşleş(tir)mesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu olguyla birlikte dinî hayatın daha çok fıkıh mezhepleri üzerinden yürütmesi ve dolayısıyla mezhep konusunun daha çok fıkıh mezhepleri üzerinden anlaşılması nedeniyle konumuz bağlamında fikhî/amelî mezhepler hakkında da birkaç noktaya değinmekte fayda vardır.

“Fikhî-amelî mezhepler esasen, toplumdaki hukuk emniyetini ve istikrarını sağlama ihtiyacını karşılayan araçlar konumundadır. Bireyler kendi ibadet-hukuk hayatlarını belli bir disiplin ve tutarlılık içinde yürütmek; kamusal irade sahipleri de hukuk birliğini sağlayarak adalet duygusunda olabildiğince müşterek bir hukuk toplumu oluşturabilmek için belli bir fıkıh mezhebini takip etmeyi uygun bulmuştur. İster müçtehit olsun ister bir müçtehide tabi olsun, fetva veren(müfti)ler de belli bir mezhep usulünü ve çerçevesini takip edegeldiklerinden fetva da öyle veya böyle belli bir mezhep sistematüğini takip etmekten bütünüyle bağımsız kalamamıştır. Günümüzde mezheplerüstü bir bakışa sahip olup fıkıh mirasının bütününden istifade etme ilkesini benimseyen fıkıh akademileri -ki Kurulun da bu yönü mutlaka dikkate alınmalıdır.- bile fetvanın mezhep usullerinden bağımsız olamayacağını belirtmektedir. Hal böyle olunca fetvada kendiliğinden bir mezhebe bağlılık durumu ortaya çıkmaktadır.”⁹⁹

⁹⁶ Sönmez Kutlu, “Maturidilik” *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Hasan Onat, Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 391; İhsan Timur, Mâturidilik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 251-252.

⁹⁷ Kutlu, “Maturidilik”, 391; Mehmet Kalaycı, “Eşarilik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 416-418; Mehmet Keskin, “Eş 'arilik”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 266.

⁹⁸ Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, 15, 20, 56-57; Muhyettin İğde, “Fıkıh ve İtikad Arasında Hanbelilik: Selefilik Teolojik Arka Planı Üzerine Bir İnceleme”, *İlahiyat Akademî: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 1/1-2 (2015), 91-92. 106

⁹⁹ Yaman, “Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Yöntemi”, 60. İlgili makalenin Arapça metni için bkz. Ahmet Yaman, “Riâsetü’ş-Şuûni’d-Dîniyye fî Türkiyâ

Her ne kadar zaman içerisinde ortaya çıkan şartların etkisi muhakkak olsa da Kurulun mezhep olgusundaki fiili durumunun genel anlamda tevarüs ettiği kurumsal tecrübedeki uygulamalar ve ilmi gelenek bağlamında şekilleneceği açıktır. Bu itibarla çalışmada ele alınan konu açısından Cumhuriyet tecrübesine en yakın dönem Osmanlı devri olduğu için bu noktada şüphesiz Osmanlı'daki duruma bakmak gerekecektir. Kurulun tevarüs ettiği kurumsal tecrübe bağlamında Şeyhülislamlık ve Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti'ne yukarıda değinilmişti. Burada ise tevarüs ettiği ilmi geleneğe bakmak yerinde olacaktır.

Türklerin İslâmlaşmaları dönemde yaşadıkları Asya ve zaman içerisinde göçlerle yerleştikleri Anadolu ve civarı bölgelerde -zaman zaman Eş'arilik'le alakalı gelişmeler ve bir etki söz konusu olmakla birlikte-¹⁰⁰ daha çok Hanefî-Mâtürîdî kültür havzası içerisinde oldukları bilinmektedir.¹⁰¹ Bu gerçekliğin Türklerin kurdukları devletlerdeki kurumsal yapılara etki edeceği, haliyle kurumların ana karakter olarak bu meyanda biçim alıp işleyeceği, buna bağlı olarak ilmi ve adli hayatın daha çok Hanefî-Mâtürîdî anlayış üzerine şekilleneceği doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Dini düşünce ve hayatın, dil, toplumsal yapılar ve zihniyet olguları bağlamında mezhebi ve meşrebî sistematiiklerle şekillendiği dikkate alındığında; Hanefî ve Şâfiîlerin çoğunlukta olduğu bir toplumsal yapıda bu mezheplerin sistematiğinin işleyeceği, söz gelimi Mâlikî, Hanbelî ya da Zeydî veya İbâdî bir sistematiğin söz konusu olmayacağı açıktır. Nitekim günümüzde Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Sudan ve Tunus'ta Malikî mezhebi, Mısır ve Ürdün'de Şafiî mezhebi, Suudi Arabistan'da Hanbelî, İran'da Caferî, Yemen'de Şafiî ve Zeydî mezhebinin esas alınarak fetva verilmesi¹⁰² bu gerçekliğin somut örnekleridir.

Turuku ve Esâlibu İsdârî'l-Fetâvâ min Kıbeli'l-Meclisi'l-E'lâ li's-Şuûni'd-Diniyye", *Mecelletü'd-Diyâneti'l-İlmiyye bi'l-Lüğati'l-'Arabîyye/Diyanet Arapça İlmi Dergi* 1 (2019), 61-95.

¹⁰⁰ Kalaycı, "Eşarilik", 400-401, 416-419.

¹⁰¹ M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), 180; Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (Ankara: Kitâbiyât, 2003), 17-25; Ahmet Ak, "Büyük Selçuklular Döneminde Mâtürîdî Temsilciler", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce* (Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2013), 2/299-318; Mehmet Kalaycı, "Mâtürîdî-Hanefî Aidiyetin Osmanlı'daki İzdüşümleri", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (2016), 9-72.

¹⁰² Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 51; Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdabı* (İstanbul: İfavYayınları, 2017), 54-55.

Dinî-sosyal hayatın daha çok mezhebî kabullere göre şekillenmesi olgusu bağlamında Osmanlı'da da Anadolu ve Rumeli'deki kadılar Hanefî mezhebinden seçilmiş ve bu bölgelerde fiilen Hanefî mezhebî icthadları hâkim olmuştur.¹⁰³ Bunun söz konusu coğrafyada yaşayan halkların büyük oranda Hanefî mezhebine mensup olmasının tabii bir sonucu olduğu açıktır. Nitekim zaman zaman aksi tasarruflar söz konusu olmakla birlikte diğer mezhep mensuplarının yaşadığı -söz gelimi Şâfiî ve Mâlikî olan Arap- ülkelerde Hanefîlik haricindeki Sünnî mezheplerden kadı tayin edilmesinin ihmal edilmediği bilinmektedir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus Osmanlı tecrübesinde -ender de olsa- bir hukukî sorunun çözümünde ihtiyaç duyulduğunda diğer mezheplerden nâib tayin edilerek farklı mezheplerin sağladığı kolaylıklardan faydalanma yoluna gidilmiş olmasıdır.¹⁰⁴ Bu bağlamda Osmanlı'da kanun önünde eşitliğin, hukukun tatbikinde birlik ve düzenin sağlanabilmesi amacıyla yargılamada ve fetvalarda Hanefî mezhebinin esas alınma ilkesinin resmî politika olarak benimsendiği ve Ebussuûd Efendi'nin en güçlü olduğu dönemlerde dahi, sosyal şart ve ihtiyaçlar değiştiğinde bunların göz önünde bulundurularak aile hukuku, evlilik, kahve içme vb. farklı konularda mezhepte yerleşik görüşlerden vazgeçilip sistem içinde farklı çözüm arayışlarına gidilmiştir.¹⁰⁵

Günümüzde Kurul mezhepleri, dinî metinlerin anlaşılıp yorumlanmasında tarihsel süreçte doğan görüş farklılıkları neticesinde ortaya çıkan kurumsal yapılar; onların ortaya koymuş olduğu görüş farklılıklarını da alternatif çözüm önerileri olarak telakkî edip bu tarihi-kültürel birikimden olabildiğince yararlanmakla birlikte gerek devlet kurumlarından gerek vatandaşlardan gelen sorulara özellikle klasik meselelerde daha çok Hanefî mezhebinin görüşleriyle cevap vermektedir. Bu durumun ülkede yaşayan vatandaşların %80'ler gibi bir oranla kahir

¹⁰³ Bu husus Osmanlı fetvalarının formatında aşıkça görülmektedir. Nitekim Osmanlı uygulamasında görülen yazılı fetva formunda bulunan kısımlardan biri şu şekildedir: "Bu mesele beyanında eimme-i Hanefiyye'de cevap ne veçhiledir ki". Okur, *Fetva*, 48-49.

¹⁰⁴ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlılar: Hukukî-Adli Yapı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 3/518; Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/6-7. Nitekim "Şeyhülislâmların en temel görevin kendilerine sorulan dinî, siyasi ve idarî konularda fıkha ve özellikle Hanefî fikhına göre fetva vermektir." İpşirli, "Şeyhülislâm", 39/94.

¹⁰⁵ Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/367-368.

ekseriyetinin Hanefî mezhebine mensup olmasından¹⁰⁶ kaynaklandığı aşîkârdır. Bu olgunun yukarıda işaret edildiği üzere İslâm coğrafyasında gerek dinî düşünce gerek dinî hayat asırlardır mezhebî ve meşrebî mensubiyetler üzerinden şekillendiği için son derece tabîî bir durum olduğu göz ardı edilmemelidir. Geleneksel fıkîh kaynaklarında hükmü bulunmayan pek çok güncel meseleyi de ele alan Kurulun, bu konular hakkında görüş oluştururken Kitap, Sünnet, icma, kıyas gibi aslî deliller yanında maslahat ve zaruret ilkeleri ile örf ve adet gibi talî delilleri de esas aldığı ve başta fıkîh disiplini olmak üzere farklı ilim dallarının bütün potansiyelini işlettiği açıktır. Bu husus Kurulun karar, mütalaa, fetva ve görüşlerinde esas aldığı prensipler, strateji ve yöntemine dair yukarıda işaret edilen hususlarda açıkça görülmektedir. Burada konuyu teyiden Kurul tarafından konu hakkında yapılan bir açıklamaya yer vermekte fayda vardır:

“Kurula devlet kurumlarından, sade vatandaşlara varıncaya kadar toplumun her kesiminden soru sorulmaktadır. Bu soruların önemli bir kısmını, daha evvel fakihler tarafından ele alınan ve hükümleri verilen klasik meseleler oluşturmaktadır. Genellikle konu hakkındaki görüşlerin, ihtiyaca göre güncellenerek nakledildiği bu fetvalarda esasen halkımızın ağırlıklı olarak mensubu bulunduğu Hanefî mezhebinin ictihadları esas alınmakta, bununla birlikte duruma göre diğer mezheplere ait görüş ve ictihadlara da başvurulmaktadır. Klasik meselelerin yanı sıra geleneksel fıkîh kaynaklarında hükmü bulunmayan pek çok güncel meseleyi de ele alan Kurul, söz konusu meseleler hakkında görüş oluştururken aslî deliller yanında maslahat ve zaruret ilkeleri ile örf ve adet gibi talî delilleri de esas almakta, ihtiyaca göre alan uzmanlarının bilgi ve tecrübelerine başvurmaktadır. Ayrıca İslam ülkelerindeki fıkîh meclislerinin ulaştıkları sonuçları da takip etmektedir.”¹⁰⁷

Şeyhülislâmlık/Meşihât-ı İslâmiyye kurumu ve bünyesindeki Fetva Emaneti ve Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye, Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti ve bünyesindeki Heyet-i İftaiyye ve Tedkikat ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Heyeti ve Kurulun tarih boyunca hep icra ettikleri başlıca ortak görevin fetva ya da dinî soruları cevaplandırma hususu olduğu görülmektedir. Günümüz itibarıyla Kurula şifahî olarak, mektup, telefon, elektronik posta, Kurul internet sayfası “kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr” adresleri ile doğrudan ve e-Devlet platformu

¹⁰⁶ *Türkiye’de Dinî Hayat Araştırması*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 29.

¹⁰⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Fetvalar”, 45-46.

üzerinden sorular yöneltilmektedir.¹⁰⁸ Yöneltilen bu sorulara geliş şekline göre cevap verildiği muhakkak olmakla birlikte Kurulun sayfasında ve veri tabanında ayrıca adak ve yemin, ahlak/helaller ve haramlar, aile hayatı, akaid/inanç, bidat ve hurafeler, dua ve zikir, hac ve umre, kadınlara özel haller, Kur'an-ı Kerim, kurban, miras ve vasiyet, namaz, oruç, sosyal hayat, taharet, ticari hayat, tıp ve sağlık, vakıf, yiyecekler ve içecekler, zekat ve sadaka gibi ana konular ve bağlı detay alt konularına¹⁰⁹ dair sıkça sorulan sorulara yönelik oluşturulan standart metinler yayınlanarak vatandaşların erişimine sunulmaktadır.¹¹⁰ Bu durumda Kurula mezheplerin de içinde olduğu değişik konularda farklı yaş, cinsiyet, eğitim durumuna sahip pek çok kişinin gerek yurt içindeki hemen hemen her şehirden¹¹¹ gerek yurt dışından sorular yönelttiği bilinmektedir.

Zamana göre bir takım değişiklikler muhakkak olmakla birlikte geçmişteki konulara¹¹² büyük oranda benzerlik gösteren soruların

¹⁰⁸ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 42-44; Altuntaş, *Din İşleri Yüksek Kurulu*, 154-156; Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 60.

¹⁰⁹ Söz gelimi Aile Hayatı ana başlığı altında Evlilik Öncesi, Nafaka, Tazminat vb., Süt Akralığı, Evlat Edinme gibi alt konular yer almaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu, *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/Ana-Konu-Detay/34/aile-hayati>. Bunların detaylarında ise mahremiyet konusunun farklı boyutlarıyla ilgili pek çok soru sorulduğu ve Kurulun bunları cevaplandığı bilinmektedir. Bu bağlamda yapılan bir çalışma için bkz. Ülfet Görgülü, “Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları”, *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)* (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 2/113-127. Aynı şekilde ilgili sayfada Akaid/İnanç ana başlığı altında Allah’a İman, Meleklerle İman ve Cinler, Peygamberlere İman, Ahiret, Ölüm, Kabir ve Kiyamet, Kaza ve Kader gibi alt başlıklar yer almakta iken, Kurula mehdilik konusunda da sorular gelmiş, Kurul da bunlara cevaplar vermiştir. Mahmut Çınar, “D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu’na Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik”. *Halkın Soruları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu: XVIII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (24-25 Mayıs 2013, İstanbul)* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016), 108-120.

¹¹⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, *İnternet Sayfası*, <https://fetva.diyanet.gov.tr/>; Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, 60. Daha önce aynı platformda “dinler, Hz. Peygamber, mezhepler ve tasavvuf” ana başlıklarının da yer aldığı bilinmektedir. Kamil Coştu, “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/2 (2017), 1065-1077.

¹¹¹ Coştu, “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, 1065-1077.

¹¹² Kurula dilekçe ile yöneltilen sorular hakkındaki şu bilgiyi paylaşmakta fayda vardır. “Sistematik olarak bunların önemli başlıklarını, ibadetler (namaz, oruç, zekat, hac, kurban); Kur'an tercümeleri (mealler), dualar; mali-iktisadi konular (alım-satım, faiz, borsa, kredili satışlar, hisse senetleri, kar oranları, ...); aile

mahiyetine göz atmak Kurulun fetva ya da dinî bilgilendirme bağlamında icra ettiği görevi değerlendirmek ve takip ettiği esasları ve metodu görmek adına yerinde olacaktır.

Bu hususta Kurulun internet sayfasında Kurul Karar ve Mütalaaları başlığı altında yer verdiği ve farklı tarihlerde görüşüp karara bağladığı konular haddizatında genel bir fikir vermektedir. Hacca bedel gönderilecek kimseler (1979), organ naklinin dinî hükmü (1980), tesettür (1993), öşür (1994), göz damlasının orucu bozup bozmayacağı (1994), Türkçe ibadet meselesi (1997), Cuma namazı ve zuhr-i ahir (2002), estetik ameliyatının dinî hükmü (2002), sigortanın dinî hükmü (2005), orucu bozan ve bozmayan tedavi ve muayene yöntemleri (2005), namaz vaktinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti (2007), 45. enlemin ötesinde namaz vakitleri (2009), vekalet yoluyla kurban kesimi (2009), sandalyede namaz (2010), küçüklerin evlendirilmesi (2012), şarta bağlı boşama (2014), taşıyıcı annelik uygulaması ve böyle bir yolla doğan çocuğun annesi, nesebi, mirası, mahremiyeti ve velayetinin dinî hükmü (2014), gayb bilgisi ve cebr (2015), ağ pazarlama ya da çok katlı pazarlama uygulamaları (2016), dişi hayvanların kurban olarak kesilmesi (2018), sağlık sorunu olanların hac yükümlülüğü (2019), dondurulmuş sperm ve embriyonun kocanın ölümünden sonra kullanılması (2019), koronavirüs salgını sebebiyle Cuma namazı ile vakit namazlarının cemaatle kılınmasına ara verilmesi (2020), kitle iletişim araçları vasıtasıyla evde cuma namazı kılınması (2020), salgın ve elverişsiz hava şartlarında bir camide birden fazla Cuma namazı kılınmasının hükmü (2021), toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamanın dinî hükmü (2021), reenkarasyon inancının dinî hükmü (2021) vb.¹¹³ Kurulun yürüttüğü fetva ya da dinî bilgilendirme görevinin mahiyeti ve keyfiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Kurulun dinî soruları cevaplandırma platformunda yer alan ve yukarıda işaret edilen ana başlıklar ve alt başlıkları ise şu şekildedir: Adak ve Yemin (Adak, Yemin ve Keffareti), Ahlak/Helaller ve Haramlar (Genel), Aile Hayatı (Evlilik Öncesi, Nafaka, Tazminat vb., Süt Akrabalığı, Evlat Edinme), Akaid/İnanç (Allah'a İman, Meleklerle

hukukuna dair konular (evlenme, boşanma, aile içi geçimsizlikler ve çözüm yolları); tıbbî yönü ağırlıklı olan dinî konular (kürtaaj, gebeliğin önlenmesi), organ nakli (transplantasyon), tüp bebek, sun'î döllenme, genetik kopyalama (klonlama) ve milli-dini bütünlüğü bozucu zararlı akımlar (satanizm, Moonculuk, Yahova Şahitleri vs.), misyonerlik faaliyetleri ve bid'at ve hurafelere... ilişkin konular oluşturmaktadır. Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları", 10.

¹¹³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kararlar ve Mütalaalar*, <https://kurul.diyaret.gov.tr/KurulKarar/>.

İman ve Cinler, Peygamberlere İman, Ahiret, Ölüm, Kabir ve Kıyamet, Kaza ve Kader), Bidat ve Hurafeler (Büyü, Sihir ve Nazar), Dua ve Zikir (Dua, Genel, Zikir, Tövbe), Hac ve Umre (Hacc, Farziyeti ve Çeşitleri, İhram ve Mikat, Tavaif ve Sa'y, Şeytan Taşlama ve Kurban Kesme, Hacca Bedel Göndermek, Hac ve Umrede Kadınlarla İlgili Bazı Konular), Kadınlara Özel Haller (Adet vb. hallerden dış gebelik, düşük vb. farklı konular), Kur'an-ı Kerim (Genel, Kur'an'ın Lafız ve Manası ile İndirilmesi), Kurban (Kurban, Mahiyeti ve Hükümü, Kurban Çeşitleri, Kurban Kesenle İlgili Konular, Kurbanlık Hayvanla İlgili Kusurlar), Miras ve Vasiyet (Miras ve Vasiyet), Namaz (Genel Konular, Vitir Namazı, Namazın Vacipleri, Namazı Bozan Şeyler, Ezan, Kamet ve Tesbihat, İmamet ve Cemaat, Cuma ve Bayram Namazı, Nafile Namazlar, Teravih Namazı, Hasta Namazı, Seferilik, Namazların Kazası, Sehiv Secdesi ve Tilavet Secdesi, Cenaze Namazı, Namazın Farzları, Namazın Sünnetleri ve Adabı, Namazda Mekruh Olan Fiiller, Cenaze ve Kabir ile İlgili Diğer Konular, Namaz Vakitleri), Oruç (Orucun Mahiyeti ve Çeşitleri, Orucu Bozan ve Bozmayan Şeyler, Kaza, Keffaret, Fidye, İskat-ı Savm, Ramazan ve Oruçla İlgili Diğer Konular), Sosyal Hayat (Genel, Giyinme, Süslenme ve Dövme, Sanat, Musikî, Eğlence, Şans Oyunları ve Spor), Hayvanlar, Tazminat, Diyet, Kan Bedeli) Taharet (Abdest, Gusül, Teyemmüm, Genel, Özur Hali, Mesh), Ticari Hayat (Alış-veriş, Kira, Borç/Karz, Güncel Ticari Meseleler/Bazı örnek soru-cevap konuları: Bireysel emeklilik, çek-senet, internet, leasing/finansal kiralama, ağ pazarlama ya da çok katlı pazarlama, altın tahvili, Faiz, Kredi, Kredi Kartı, Sözleşmeler), Tıp ve Sağlık (Genel, Tüp Bebek ve Aşılama ile İlgili Konular, Kürtaj, Çocuk Düşürme, Doğum Kontrolü vb., Organ Nakli, Tedavi),¹¹⁴ Vakıf (Genel), Yiyecekler ve İçecekler (Yiyecekler ve İçecekler/ Bazı örnek soru-cevap konuları: Tavuk yolum yöntemleri, GDO'lu ürünler), Zekat ve Sadaka (Zekatın Mahiyeti, Hükümü ve Zekata Tabi Mallar, Zekatın Verileceği Yerler, Sadaka-ı Fıtır).

Kurulun kimi klasik kimi oldukça güncel olan konular hakkında özellikle klasik ve herhangi bir değişiklik ve tercihte bulunmayı gerektirmeyen hususlarda Hanefî fıkhnın görüşleriyle amel ettiği malumdur. Hamilenin gördüğü kanamanın adet kanı sayılıp sayılmayacağı, imâ ile namaz kılmanın hükmü, nafile olarak tutulan

¹¹⁴ Kurulun tıbbî konulardaki fetvaları ve burada uyguladığı metodik yaklaşımlar hakkında bkz. Ülfet Görgülü, "Din İşleri Yüksek Kurulunun Tıbbî Konulardaki Fetvalarına İlişkin Metodolojik Bir Değerlendirme", *Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbî Konularda Karar Verme Süreci-2* (İstanbul: İsar Yayınları, 2021), 181-195.

orucun bozulması durumunda bu orucun kazasının gerekli olup olmadığı vb. hususlar bu noktada örnek verilebilecek konulardır.¹¹⁵

Kurulun kimi klasik kimi güncel söz konusu karar, mütalaa, fetva ve görüşünde her ne kadar Hanefi mezhebini esas alarak işlemlerini yürütse de temel yaklaşımı, stratejisi ve yönteminde ortaya koyulmaya çalışılan tablodan anlaşılacağı üzere Hanefi fıkhına göre amel etmediği durumlar da söz konusudur. Nitekim “Hanefi mezhebinin klasik bir konudaki görüşünün; uygulamanın günümüz şartlarında soru soran kişi için ciddi zorluklar doğurması durumunda Kurul başka bir mezhebin görüşüyle fetva verebilmektedir. Söz gelimi bir kimsede bulunan özrlülük durumunun o kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması halinde Mâlikî mezhebinin “özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi ya da çıkması ile değil; özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesiyle bozulur.” görüşünü paylaşmaktadır. Bir görüşün yeni bilimsel gelişmelere göre tashih edilmesi gerektiğinin anlaşılması durumunda da Kurul buna göre amel etmektedir. Mesela düşük yapan kadının lohusa olup olmadığının, rahim yolundan gelip düşen/dışarıya çıkan maddenin el ve ayak gibi organlarının belirip belirmemesine göre tespit edilmesini ön gören hüküm, günümüz tıp ilminin teşhisine bırakılmış ve tıbbın verilerine göre organları belli olsun olmasın düşenin cenin olduğu bilindiği için düşükten sonra görülen kan lohusalık (nifas) kabul edilmiştir. Aynı şekilde Kurul; ileride yapılacak bir evliliğin evlilik öncesi kullanılan bazı ifadelerle istinaden akid esnasında hemen boşama ile sonuçlanması örneğinde olduğu üzere görüşün çok zayıf olması; bir kişinin kiraladığı bir malı mal sahibinin izni olmadan üçüncü kişilere kiralaması ya da kullandırması örneğinde olduğu üzere geçmişte yaşanmış ancak bugün itibariyle yaşamayan örlere göre (Geçmişte bu caiz görülmüşken; bugünkü örfe göre caiz görülmemektedir.) verilmiş olması; aynı anda ve aynı mecliste birden fazla verilen talakta olduğu üzere toplumsal ihtiyaçları ve sorunları gidermede yetersiz kalması ve farklı toplumsal sorunlara neden olması; imtihan saatleriyle çakışma, bir doktorun ameliyatta olması ya da yolculuk gibi durumlarda hacdaki şartlardan hareketle namazların cem ile kılınması örneğinde görüldüğü üzere bir zaruret ve ihtiyaç durumunun ortaya çıkması; günümüzün değişen şartlarının -seyahat araçları gibi- eski belirlemeleri manasız ve imkansız hale getirmesi gibi hallerde hangi mezhebin görüşü ve sistematığı

¹¹⁵ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 51-53.

uygunsa ona göre bir tercihte bulunarak bir işlem ve bilgilendirme yapmaktadır.”¹¹⁶

Hanefilik dışında başka mezheplerin görüşleriyle de amel eden ya da soru soran kişiyi bu bilgilerle baş başa bırakıp onlara göre amel edilebileceğini gösteren veya bir mezhep müntesibinin kendi mezhep görüşüyle amel etmesinin doğal olduğu kadar diğer mezhebe uyduğunda da amelinin geçerli olacağını bildiren¹¹⁷ Kurul, hac veya umre için ihrama giren kimsenin dikişli elbise giymesi, midye, yengeç ve istakoz gibi Hanefi mezhebinde yenilmesi mekruh olan deniz hayvanlarının yenilmesinin hükmü, süt emme sebebiyle evlilik mahremiyetinin oluşabilmesi için emzirmenin kaç defa gerçekleşmiş olması gerektiği gibi örneklerde Hanefi mezhebinin görüşleriyle birlikte diğer mezheplerin görüşlerini de vererek soru soranlar için bir tercih imkanıyla kolaylık sağlamaktadır.¹¹⁸

Kurulun, geçmişte ele alınıp sonuca bağlanmasına rağmen günümüzde yeniden ele alınmayı gerektirecek güncel bazı konularda genellikle mezheplerin görüşlerini verip bu görüşlerden birini ya da söz konusu yaygın mezheplerin görüşü dışında bazı görüşleri benimseyerek bilgilendirme yaptığı hususlar da bulunmaktadır. Meselâ aynı anda birden fazla boşamanın hükmü -Kurul bunda “aynı anda ve aynı temizlik süresinde verilen üç talakla boşamanın gerçekleşeceğini kabul eden mezheplerin görüşü dışında bir görüş benimsemekte ve yine bazı rivayetlere dayanarak aynı anda ve aynı temizlik süresinde verilen üç talakla bir talak hakkının kullanılmış olacağı görüşünü benimsemektedir.-, ehl-i kitap karı kocadan, kadının Müslüman olması halinde evliliklerinin devam edip edemeyeceği, dede yetiminin (babası dedesinden önce vefat eden çocuk) dedesinin ölümü üzerine ona mirasçı olup olamayacağı -söz

¹¹⁶ Yaman, “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Yöntemi”, 61-63. Fıkıh geleneğinde bir fakihin bir konu hakkında kendi mezhebinin delilinin olmadığı ya da zayıf olduğu durumlarda, mezhebinin deliline muhalif daha kuvvetli bir delilin bulunduğu vb. durumlarda mezhep dışına çıkmasının söz konusu olduğu bilinmektedir. Yaman, “Fetvâ ve Mezhep”, 8-20.

¹¹⁷ Söz gelimi Hanefi mezhebine mensup bir kimsenin bir yeri kanarsa abdest konusunda Şâfiî mezhebini taklit edip etmeyeceği hakkındaki soruya “Herhangi bir yeri kanayan Hanefi mezhebine mensup bir kişinin, abdest almada zorluk yaşama, Cuma, Cenaze ve Bayram namazlarına yetişememe gibi endişelerle Şâfiî mezhebini taklit etmesinde bir sakınca yoktur. Zira mezhepler arasında ihtilaf olan konularda, belli bir mezhebe bağlı kalmak zorunlu olmayıp, mazerete binaen başka bir mezhebin görüşü ile de amel edilebilir.” şeklinde cevap verilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 84.

¹¹⁸ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 53-56. Kurulun bazı konularda ise Ehl-i Sünnet geleneği içindeki bütün mezheplerin görüşlerini birlikte müsteftî ile paylaştığı görülmektedir. Mesela abdestin farzlarıyla ilgili cevap buna güzel bir örnektir. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 77.

gelimi mezhepler bir kişinin çocukları varken ölen çocuklarından torunlarının ona mirasçı olamayacağı görüşünü benimsemişken; Kurul dede yetimlerinin miras dağıtılırken gözetilmesi gerektiği görüşündedir.-, Müslümanın gayr-ı müslim bir yakınına mirasçı olup olamayacağı¹¹⁹ gibi konular bu bağlamda örnek olarak zikredilebilir.

Güncel/yeni meselelere gelince, burada Kurulun takip ettiği usul son derece önemlidir. Kurulun yeni meseleler hakkında fıkıh alanında günümüzde uygulanan tahrir metoduyla yapılan ictihad ve inşâi ictihad (daha çok inşâi) yollarını beraberce kullanarak işlem yürüttüğü görülmektedir. Bilindiği üzere “tahrir metodunda ele alınan konu ile ilgili, mezhep imamı veya sonraki fakihler tarafından hükme bağlanan benzer meseleler incelenmekte, o görüşlerden hareketle güncel meselenin hükmüne ulaşmaya çalışılmaktadır.”¹²⁰ İnşâi ictihaddan kasıt ise “kadim fukahânın görüşlerinden hüküm tahriri yoluna gidilmeksizin, İslam’ın maslahat, ihtiyaç, zaruret, seddü’z-zerâi’, kolaylaştırma gibi genel kaide ve kurallarını esas alarak yeni bir hüküm oluşturmaktır.”¹²¹ Bu durumda Kurul geleneksel fıkıh mirasımızda cevabı bulunmayan yeni meselelerde, o mirasın sahip olduğu usul ve vizyon çerçevesinde fıkıh usulü ilkelerini daima devrede tutmak suretiyle Kitap ve Sünnet’in ma’kul, maksûd ve mefhûmundan hareket edip fikhın külli/genel kavâidi/kuralları ile olguyu iyice tahlil etmekte, konunun uzmanlarıyla istişareler yapmakta, sonuca ulaşıldığından emin olunca da karar, mütalaa, fetva ve görüşlerini oluşturup beyan etmektedir.¹²² Bu durumda Dağcı’nın “Kurulun kararları, belli bir mezhebin değil; Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşlerini yansıtmaktadır.”¹²³ ifadelerinin ne anlama geldiği daha net görülmektedir. Nitekim Kurulun, organ nakli, sigorta, altına dayalı

¹¹⁹ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 56-59; Yaman, *Fetva*, 97-99; Yaman, “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Yöntemi”, 63-64.

¹²⁰Söz gelimi “Organ naklinin hükmünü tespit ederken kadim fukahânın, başkasına ait kıymetli bir taşı yutan ve ölen kimsenin karnının yarılarak taşın çıkartılmasını tecviz etmelerinden yola çıkarak ihtiyaç sebebiyle ölünün vücuduna dokunulabiliyorsa, organ nakli gibi zaruret sayılan bir şeyde öncelikli olarak dokunulabileceğini söylemek, tıbbî bir konuda tahrir ile varılan bir hükme örnek verilebilir.” Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 59. Altının vadeli satışı hakkındaki bir mülâhaza için bkz. Mehmet Keskin, “Din İşleri Yüksek Kuruluna Ulaşan Sorular Işığında Sorun”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-III (10-12 Aralık 2010, Afyonkarahisar)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 466-468.

¹²¹ Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, 60.

¹²² Yaman, “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Yöntemi”, 64-66.

¹²³ Dağcı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları”, 11.

kira sertifikası (sukûk)¹²⁴ gibi güncel meseleleri ele alış yönteminin günümüzde sıkça telaffuz edilen ve önerilen bir nevi heyet ictihadı veya kolektif ictihad¹²⁵ olduğunu¹²⁶ söylemek zor değildir.

Din İşleri Yüksek Kurulunun mezhep olgusuna yaklaşımı ve fiili uygulamaları hakkında buraya kadar çizilen bu çerçeve Kurulun, Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olması nedeniyle Başkanlık hakkında tek mezhep üzerinden hizmet yürüttüğü hakkındaki iddialarla ilgili bu zaviyeden de bir değerlendirme yapmayı gerekli kılmaktadır. Bilindiği üzere Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında yürütülen tartışmalardan birinin Başkanlığın tek mezhep (Hanefilik) üzerinden hizmet yürüttüğü ile ilgili iddialardan oluştuğu görülmektedir.¹²⁷ Halbûki Başkanlığın yayınları -ki bunların hemen hemen hepsi 2010 yılına kadar Kurul'un onayından geçmiştir.-, Din Şûrâları Kararları -ki bunların tamamı Kurul tarafından düzenlenmiştir.- ve yine Kurul tarafından hazırlanan Özel Raporlarını inceleyerek mezhebî tutumu hakkında çalışma yapan Mezhepler Tarihi alanında uzman Prof. Dr. M. Saffet Sarıkaya'nın yerinde tespitlerinin ortaya koyduğu üzere dinî anlayış bağlamında Başkanlığın bir mezhebî kimliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Zira Başkanlık, mevzuatında da yer verildiği üzere toplumu bir nevi mezhepler üstü bir anlayışla İslâm üst kimliğinde Kitap ve Sünnet esaslı bir aydınlatmayı temel bir hizmet ilkesi olarak benimseyip bunu işletmeye çalışan bir kurumdur.¹²⁸ Kurulun mezhep olgusuna yaklaşımı ile karar, mütalaa, fetva ve görüşlerindeki bir mezhebî kimliğe indirgenemeyecek mahiyetteki fiili uygulamaları da açıkça bu durumu teyit etmektedir. Nitekim Uluslararası Takvim Birliği Kongresi, İleri Enlemlerde Namaz Vakitleri vb. uluslararası alanda yürütülen faaliyetlerde ya da Avrasya Fetva Meclisinde Kurul çalışmaları ve görüşlerinin itibar görmesinde bu kuşatıcı ve çözüm odaklı yaklaşımının etkili olduğunda şüphe yoktur. Bu itibarla Başkanlığın tek mezhep üzerinden hizmet yürüttüğü hakkında ileri sürülen iddialarla ilgili olarak daima ihtiyatlı davranmak gerektiği son derece açıktır.

¹²⁴ Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 60-62; Yaman, "Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Yöntemi", 64-67.

¹²⁵ H. Yunus Apaydın, "İctihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/444. 432-445.

¹²⁶ Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", 59.

¹²⁷ Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, 198-200; Ruşen Çakır - İrfan Bozan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Mümkün mü?* (İstanbul: Tesev Yayınları, 2005), 114-117; Gözaydın, *Diyanet*, 176, 246-247.

¹²⁸ Mehmet Saffet Sarıkaya, "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebi Tutum ve Eğilimler", *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 268-287.

Sonuç

Bu çalışma, Din İşleri Yüksek Kurulunun mezhep ya da faklı dinî anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımını ele almaktadır. Cumhuriyet'e geçişle birlikte kurulan Diyanet İşleri Reisliğinin/Başkanlığının kurulduğu andan itibaren varlığını muhafaza eden Kurul, Başkanlığın "dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı"dır. Başkanlığın "en yüksek karar ve danışma organı" olma vasfına "dinî konularda" ifadesiyle getirilen sınırlama, 2010 yılında yapılan düzenleme ile olmuştur. Bu kısıtlamaya rağmen dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olma vasfı nedeniyle Kurulun mezhep ya da faklı dinî anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımı ve fiili tavrının önemli olduğu aşîkârdır.

Kurulun mezhep ya da faklı dinî anlayış ve uygulamalar hakkındaki yaklaşımı ve fiili tavrı kapsamında Kurulun tarihi arka planı bağlamında Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemindeki süreci, yapısı ve görevleri, çalışma esas ve usulleri, karar, mütalaa, fetva ve görüşlerinde esas aldığı temel kaideler ve yöntemi gibi hususlar önem arz etmektedir. Osmanlı'dan Türkiye Millet Meclisi Hükümeti'ne, Türkiye Millet Meclisi Hükümeti'nden Cumhuriyet'e tevarüs ettiği kurumsal tecrübe ile yine tevarüs ettiği ilmî gelenek, Kurulun hem işleyişini hem görüşlerini şekillendirmektedir. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısı içerisinde yer alan Şeyhülislâmlık/Meşihât-ı İslâmiyye kurumu ve bünyesindeki "Fetva Emaneti" ve "Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye" ile Türkiye Millet Meclisi hükümet yapısı içerisinde yer verilen Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ve bünyesindeki "Heyet-i İftaiyye" ve "Teddikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti'nin dikkate alınması gerekmektedir. Daha sonra Kurulun hem yetkileri hem görevleri hem de kurumsal yapı ve işleyişinin Cumhuriyet döneminde yaşanan siyasî ve idarî gelişmelere bağlı olarak şekillendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Her ne kadar 2010 yılında yetki alanı dinî konularla sınırlandırılmış olsa da Kurulun tarihinde almış olduğu kararların büyük kısmı yine dinî alanda olmakla birlikte gerek hukukî gerek idarî konulardaki kararları, Kurulun gerek devlet idarî sistemi gerek Başkanlık teşkilatı gerekse hem ülkenin hem diğer ülkelerde yaşayan Müslümanların dinî hayatı ve yurt içi ve yurt dışında yaşayan vatandaşlar açısından önemli bir birim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu itibarla Kurulun gerek Başkanlık nezdindeki gerek ilmî alandaki bağımsızlık ve özerkliğinin korunup daha da güçlendirilmesinin son derece önemli olduğu açıktır. Ayrıca günümüzde dünyada ve ülkede ihtisaslaşma hususunda ortaya çıkan genel durumun, Kurulun komisyonlarının kurulması ve iç işleyişinin "görev tanımına bağlı olarak ilgilendiği bütün alanlarda ihtisaslaşma" esasına göre yürütülmesini gerekli kıldığı aşîkârdır.

Kurulun karar, mütalaa, fetva ve görüşlerinde lafız-anlam bütünlüğüne dikkat etme, kolaylaştırıcı bir usûl benimseme, birleştirici bir dil kullanma, halkın birliğini ve dirliğini muhafaza edecek bir üsluba sahip olma, ilk dönemlerden itibaren oluşturulmuş olan geleneğe bağlılık gösterme, yaygın din anlayışını muhafaza etme, fıkıh geleneğini önemseme ve fıkıhın bütün potansiyelinden olabildiğince yararlanma, siyasî tartışmalara girmeme, gündelik ve değişken siyasî anlayış ya da tartışmaların etkisinden azamî derecede uzak kalma, olay ve olgulara objektif yaklaşma, soru soran kişinin eğitim düzeyini (ve eğer belirtmişse mezhebî kimliğini) dikkate alma, problemlere bir şekilde çözüm üretme, kimlik bütünlüğünü koruma, bütüncül bir dünya görüşü oluşturma, insanın din ve dünyaya ait anlam arayışlarına cevap verme, hem bireyin hem toplumun hem de kamunun menfaatini bir denge içerisinde gözetme vb. esaslar göze çarpmaktadır.

Bilindiği üzere dinî düşünce ve hayatın mezhebî ve meşrebi telakkiler üzerinden anlamlandırılması ve sürdürülmesi, mezhep olgusunun Müslümanlar için dünden bugüne daima esaslı bir unsur olması sonucunu doğurmuştur. Farklı dinî anlayışlar ya da dinî anlayışlardaki farklılık olgusunun ete kemiğe bürünmüş hali olan mezhep ya da ekollerin ortaya çıkmasında insan, sosyal çevre, mekan/coğrafya, zaman, fikir- hadise irtibatı vb. ana unsurların yanı sıra zamanda ve mekanda meydana gelen siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel her türlü olayın ve dil, toplumsal yapılar ve zihniyet kodları ile birlikte var olan her türlü yerleşik kabulün doğal olarak etkili olduğu aşikârdır. Dinî düşünce ve hayatın, dinî metinlerin “dil, zihniyet ve toplumsal yapılar çerçevesinde zamanda ve mekanda meydana gelen her türlü siyasî, ekonomik, kültürel, ilmi gelişmeler vb.” doğrultusunda ortaya çıkan mezhep ve ekollerin kurdukları sistematikle anlaşılmasına göre şekillenmesi gerçeği, İslâm tarihinde ortaya çıkan siyasî, itikadî, fikhî-amelî, tasavvufî ve felsefî mezhep ve düşünce ekolleriyle somut bir şekilde görülmektedir.

Yayımladığı karar, mütalaa, fetva ve görüşleri, Kurulun mezhep olgusu hakkında oldukça gerçekçi bir tavır sergilediğini göstermektedir. Kurul bu olguyu tabii bir durum olarak görmekte, mezhepleri, dinin ana kaynaklarının (Kitap ve Sünnet) anlaşılıp yorumlanmasında tarihsel süreçte ortaya çıkan görüş farklılıkları; bu görüş farklılıklarını da alternatif çözüm önerileri olarak telakki etmekte ve bu tarihî-kültürel birikimden de olabildiğince yararlanmaktadır.

Kurul, tevarüs ettiği kurumsal yapı, ilmi gelenek ve hizmet verdiği toplumun mezhep mensubiyetine bağlı olarak özellikle klasik konularda Hanefî görüşlere göre, gerektiğinde de farklı mezheplerin görüşleriyle hareket etmektedir. Klasik konularda Hanefî görüşlere

göre hareket etmesi, İslâm coğrafyasında gerek dini düşünce gerek dini hayat asırlardır mezhebî ve meşrebî mensubiyetler üzerinden şekillendiği için son derece tabii bir durumdur.

Ancak Hanefî mezhebinin klasik bir konudaki görüşünün; uygulamanın soru soran kişi için ciddi zorluklar doğurması, bir görüşün yeni bilimsel gelişmelere göre tashih edilmesi gerektiğinin anlaşılması, geçmişte yaşanmış ancak bugün itibarıyla yaşamayan örflere göre verilmiş olması, bir zaruret durumunun ortaya çıkması, günümüzün değişen şartlarının -seyahat araçları gibi- eski belirlemeleri manasız ve imkansız hale getirmesi vb. durumlarda hangi mezhebin görüşü ve sistematığı uygunsa ona göre bir tercihte bulunarak hareket etmektedir.

Hanefilik dışında başka mezheplerin görüşleriyle de amel eden ya da soru soran kişiyi bu bilgilerle baş başa bırakıp onlara göre amel edilebileceğini gösteren veya bir mezhep müntesibinin kendi mezhep görüşüyle amel etmesinin doğal olduğu kadar diğer mezhebe uyduğunda da amelinin geçerli olacağını bildiren Kurul, bazı konularda aynı zamanda Hanefî mezhebinin görüşleriyle birlikte diğer mezheplerin görüşlerini de vererek soru soranlar için bir tercih imkanıyla kolaylık da sağlamaktadır.

Kurulun, geçmişte ele alınıp sonuca bağlanmasına rağmen günümüzde yeniden ele alınmayı gerektirecek güncel bazı konularda genellikle mezheplerin görüşlerini verip bu görüşlerden birini ya da söz konusu yaygın mezheplerin görüşü dışında bazı görüşleri benimseyerek bilgilendirme yaptığı hususlar da bulunmaktadır.

Geleneksel fıkıh kaynaklarında hükmü bulunmayan pek çok güncel meseleyi de ele alan Kurulun, bu konular hakkında görüş oluştururken Kitap, Sünnet, icma, kıyas gibi aslî deliller yanında maslahat ve zaruret ilkeleri ile örf ve adet gibi talî delilleri de esas aldığı ve başta fıkıh disiplini olmak üzere farklı ilim dallarının bütün potansiyelini işlettiği açıktır. Bu bağlamda Kurul güncel ve yeni meselelerde fıkıh mirasının sahip olduğu usul ve vizyon çerçevesinde fıkıh usulü ilkelerini ve bütün potansiyelini daima devrede tutmak suretiyle Kitap ve Sünnet'in ma'kul, maksûd ve mefhûmundan hareket edip fıkıhın külli/genel kavâidi/kuralları ile olguyu iyice tahlil etmekte, konunun uzmanlarıyla istişareler yapmakta, sonuca ulaşıldığından emin olununca da karar, mütalaa, fetva ve görüşlerini oluşturmaktadır.

Bu durumda Kurulun kararlarının, belli bir mezhebin değil; Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşlerini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu ise günümüzde sıkça telaffuz edilen ve önerilen “heyet ictihadı” veya “kolektif ictihad” olgusunun Kurul tarafından yerine getirildiğini göstermektedir.

Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Kurulun mezhep olgusuna yaklaşımı ve fiili uygulamaları hakkında çizilen bu çerçeve, Başkanlık hakkında tek mezhep (Hanefiliğin kastedildiği aşikârdır.) üzerinden hizmet yürüttüğü hakkındaki iddialarla ilgili bu zaviyeden de bir değerlendirme yapmayı gerekli kılmaktadır. Başkanlığın yayınları, Din Şûrâları Kararları ve yine Kurul tarafından hazırlanan Özel Raporları inceleyerek mezhebî tutumu hakkında M. Saffet Sarıkaya tarafından yapılan çalışmadaki tespitlerin de ortaya koyduğu üzere dinî anlayış bağlamında Başkanlığın bir mezhebî kimliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Zira Başkanlık, mevzuatında da yer verildiği üzere toplumu bir nevi mezhepler üstü bir anlayışla İslâm üst kimliğinde Kitap ve Sünnet esaslı bir aydınlatmayı temel bir hizmet ilkesi olarak benimseyip bunu işletmeye çalışan bir kurumdur. Kurulun mezhep olgusuna yaklaşımı ile karar, mütalaa, fetva ve görüşlerindeki bir mezhebî kimliğe indirgenemeyecek mahiyetteki fiili uygulamaları da açıkça bu durumu teyit etmektedir. Nitekim Uluslararası Takvim Birliği Kongresi, İleri Enlemlerde Namaz Vakitleri vb. uluslararası alanda yürütülen faaliyetlerde ya da Avrasya Fetva Meclisinde Kurul çalışmaları ve görüşlerinin itibar görmesinde bu kuşatıcı ve çözüm odaklı yaklaşımının etkili olduğunda şüphe yoktur. Bu itibarla Başkanlığın tek mezhep üzerinden hizmet yürüttüğü hakkında ileri sürülen iddialarla ilgili olarak daima ihtiyatlı davranmak gerektiği son derece açıktır.

Kaynakça

- AFM, Avrasya Fetva Meclisi (10-11 Mayıs 2017). <https://avrasyafetva.diyaret.gov.tr/sayfa/toplantilar/1-toplanti>.
- Ak, Ahmet. "Büyük Selçuklular Döneminde Mâturîdî Temsilciler". II. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*. 2/299-318. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2013.
- Akgündüz, Ahmet. "Ebussuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10:365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Din Şurası". *Diyanet Gazetesi* 335 (15 Mayıs 1978), 1, 15.
- Altıkulaç, Tayyar. *Zorlukları Aşarken*. I-III. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Altuntaş, Halil. "Türkçe İbadet Meselesi". *Diyanet İlmi Dergi* 34/1 (1998), 51-70.

- Altuntaş, Halil. *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (Tarihçe, Oluşum, İşleyiş ve Faaliyetler)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Apaydın, H. Yunus., “İctihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/432-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Arıkan, Adem. “İslâm Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı” *İslâmi Araştırmalar* 29/2 (2018), 348-379.
- Aydın, Mehmet Akif. “Osmanlılar: Hukukî-Adli Yapı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 515-521. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. “Hanefî Mezhebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16:1-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. *21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Bedir, Murteza. “Fetva ve Değişim: Geleneksel Fıkıh Yönteminde Büyük Kırılma”. *Hanefîlerde Mezhep Usûlü, Şerhu Ukûdi resmi’l-müftî*. İbn Âbidîn, çev. Şenol Saylan. 15-52. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Bedir, Murteza. “Usûl-i Fıkıhın Geçmişte ve Günümüzdeki Müfredatı -Fıkıh Usûlü Tasavvurunda Büyük Değişim: Fıkıh Usûlü Ders İçeriği Üzerinden Bir İnceleme”. *Kelâm İlmi ve İslâm Hukukunda İçerik Sorunları: Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*. 305-337. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 6. Baskı, 2021.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu’daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 321-354.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “Dini Gruplaşmanın Doğası: Kişilikler, Zihniyetler, Cemaatler, Mezhepler”. *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu Bildirileri, 25-27 Mart 2016*. 157-171. Konya: Karaman İslami İlimler Derneği Yayınları, 2017.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “Mezhep ve Mezhepçilik”. *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017), 1-9.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı, Arap-İslâm Kültüründeki Bilgi Sistemlerinin Eleştirel Bir Analizi*. Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli. İstanbul: Kitabevi 1999.

- Coştu, Kamil. “2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na İntikal Eden Soruların Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/2 (2017), 1061-1081.
- Çakır, Ruşen – Bozan, İrfan. *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Mümkün mü?* İstanbul: Tesev Yayınları, 2005.
- Çınar, Mahmut. “D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu’na Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik”. *Halkın Soruları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu: XVIII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (24-25 Mayıs 2013, İstanbul)*. 108-120. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 37-74.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslam Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”. *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 311-342.
- Dağcı, Şamil. “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”. *Diyanet İlmi Dergi* 38/4 (2002), 5-20.
- DİB 3665’e Ek Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun (Kanun No: 5634). *Resmî Gazete* 7469 (29 Mart 1950). Erişim 10 Ekim 2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7469.pdf>.
- DİB Kanun 633, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Kanun No. 633). *Resmî Gazete* 12038 (2 Temmuz 1965). Erişim 5 Eylül 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>.
- DİB Değişiklik Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 6002). *Resmî Gazete* 27640 (13.07.2010). Erişim 5 Eylül 2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm>.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’ın Konuşmaları ve Makaleleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1-7 cilt, 1996-2002.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2006 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2007 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2010 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *2020 Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, 2018.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *İnternet Sayfası*. Erişim 15 Ekim 2021. <https://fetva.diyamet.gov.tr/>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Fetva Yöntemimiz”. Erişim 10 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/FetvaYontem>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. K. 1997/130 (04 Aralık 1997). <https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2610/turkce-ibadet-meselesi>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. K.1993/6 (03 Şubat 1993). <https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2471/tesettur-ile-ilgili-karar>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. K. 130 (04 Aralık 1997). Erişim tarihi: 03 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2610/turkce-ibadet-meselesi>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Kararlar ve Mütalaalar*. Erişim tarihi: 15 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/KurulKarar/>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Sigara İçmenin dini hükmü nedir”. Erişim tarihi: 03 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38295/sigara-icmenin-dini-hukmu-nedir-?>
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Uluslararası Namaz Vakitleri Kongresi Başladı”. Erişim 20 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/827/uluslararasi-namaz-vakitleri-kongresi-basladi>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. “Teşkilat Şeması”. Erişim 10 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Teskilat-Semasi>.
- DİYKTÇU, Diyanet İşleri Başkanlığı Toplantı ve Çalışma Usulleri ile Kurul Başkan, Üye, Raportör ve Mütercimlerinin Nitelikleri ve Görevleri Hakkında Yönetmelik. *Resmî Gazete* 12389 (1 Eylül 1996). Erişim 10 Ekim 2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12389.pdf>.

- Dursun, Davut. *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2. Baskı, 1992.
- Doğan, Lütfi. *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler (Huzur ve Saadetin Esasları)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, 2016.
- Erbaş, Ali. “2020 Kurul Seçimi Konuşması”. Erişim 10 Ekim 2021. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29882/din-isleri-yuksek-kurulu-yeni-baskanini-secti>.
- Erşahin, Seyfettin. “Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni (Ümmet Yapısından Millet Yapısına)”. *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*. 9-45. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 4 (1980), 115-131.
- Gömbeyaz, Kadir – Dündar, Muhammed Mücahid. “İslâm Mezhepler Tarihine Giriş”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit. 1-32. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Görgülü, Ülfet. “Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları”. *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015 Ordu)*. 2/113-127. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Görgülü, Ülfet. “Din İşleri Yüksek Kurulunun Tıbbi Konulardaki Fetvalarına İlişkin Metodolojik Bir Değerlendirme”. *Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci*-2.181-195. İstanbul: İsar Yayınları, 2021.
- Görmez, Mehmet. “2015 Kurul Seçimi Konuşması”. Erişim 10 Ekim 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=HrKvAzy7Wks>.
- Görmez, Mehmet. “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi Sonuç Bildirgesi”. *YouTube*. Yayın Tarihi: 28 Mayıs 2016. <https://www.diyanet.tv/hicri-takvim-birligi-kongresi>.
- Gözaydın, İhtar. *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- İğde, Muhyettin. “Fıkıh ve İtikad Arasında Hanbelilik: Selefilğin Teolojik Arka Planı Üzerine Bir İnceleme”. *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 1/1-2 (2015), 91-106.
- İpşirli, Mehmet. “Şeyhlisâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- İstanbul Müftülüğü. “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi Sonuç Bildirgesi”. Erişim 10 Ekim 2021. <https://istanbul.diyaret.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=233>.
- Kalaycı, Mehmet. “Eşarılık”. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu. 395-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Baskı, 2013.
- Kalaycı, Mehmet. “Mezhepleri veya Dinî Hareketleri Tamamlan(Ma)mış Kimliksel Süreçler Olarak Okumak”. *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dinî Gruplar Arası İlişkiler)*. 227-245. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Kurav Yayınları, 2015.
- Kalaycı, Mehmet. “Mâtürîdî-Hanefî Aidiyetin Osmanlı'daki İzdüşümleri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (2016), 9-72.
- Kara, İsmail. *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*. 2 cilt. İstanbul: Risale, 2. Baskı, 1987.
- Kayapınar, Hüseyin. “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun İmkânları ve Dini Soruları Cevaplandırma Usulü”. *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı, 11-13 Aralık 2009*. 39-46. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi”. *İslâm Medeniyeti* 5/2 (1981), 39-68.
- Keleş, Ekrem. “Hicrî Takvim Birliği”. *YouTube*. Yayın Tarihi: 27 Mayıs 2016. <https://www.diyaret.tv/hicri-takvim-birligi-kongresi>.
- Keskin, Mehmet. “Din İşleri Yüksek Kuruluna Ulaşan Sorular Işığında Sorun”. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-III (10-12 Aralık 2010, Afyonkarahisar)*. 466-468. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Keskin, Mehmet. “Eş’arılık”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit. 253-266. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- KHK 416, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 633 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Erişim 10 Ekim 2021. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0162.pdf>.
- KHK 703, Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Kararname No: 703). *Resmî Gazete* 30473 (3. Mükerrer) (09 Temmuz 2018), KHK No: 703, m. 141. Erişim 5 Eylül 2021.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>.

- Kiraz, Gülseren. *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlara Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Koca, Fatih. *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavat Geleneği -Anadolu Örneği-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Koca, Ferhat. "Fetvahaneye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Koç, Ahmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi". *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*. 113-172. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teshkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Kutlu, Sönmez. *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*. Ankara: Kitâbiyât, 2000.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturidî", *İmam Mâturidî ve Maturidilik*. 17-55. Ankara: Kitâbiyât, 2003.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez. "Maturidilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Hasan Onat, Sönmez Kutlu. 365-394. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Okumuş, Ejder. "Dindarlık ve Diyanet". *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* 10 (2008), 39-44.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Ebu Hanife ve Ana Dilde İbadet". *İslâmî Araştırmalar* 15/1-2 [Ebû Hanife Özel Sayısı] (2002), 83-90.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 9-31.
- Okur, Kaşif Hamdi. *Fetvada Dil ve Üslup*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2020.
- Onat, Hasan - Kutlu, Sönmez. "İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Hasan Onat, Sönmez Kutlu. 19-60. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

- Özcan, Nuri. “Kültür ve Geleneğimizde Teravîh Namazı-Mûsiki İlişkisi”. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 5 (2008), 60-63.
- Salman, Yüksel. “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın”. *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler*. 399-407. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebî Tutum ve Eğilimler”. *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 268-287.
- Taş, Kemaleddin. *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Taş, Kemalettin. “Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislamlık Kurumu -Sosyolojik Bir Çözümleme-”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2005), 81-102.
- Teber, Ömer Faruk. “Mezheplerin Ortaya Çıkış Nedenleri”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Mehmet Ali Büyükkara. 27-38. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Timur, İhsan. *Mâturidilik*. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Edit. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit. 235-252. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Türkiye Diyanet Vakfı. *Kurban*. Erişim 27.11.2021. <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/kurban>.
- Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Haz. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Düşüncesinin Yapısı, Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984. Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Üçer, “Cenkso. “Mezhep Olgusu ve Mezhepçilik Ekseninde İhtilâf Ahlâkı”. *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]* 53/3 (2017), 135-162.
- Üçer, Cenkso - Çelebi, Hatice Kübra. “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur’an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 134-172.

- Ülger, Şeyma. *Modern Fetva Kurumlarının Verdiği Tıbbî Fetvaların Tahlîli (Mecmau'l-Fıkhi'l İslamî Eddüvelî Örneği)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yaman, Ahmet. “Klasikler Üzerinden Ortak Bir Din Dili Oluşturulabilir mi?”. *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler*. 247-250. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Yaman, Ahmet. “Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015), 5-34.
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: İfavYayınları, 2017.
- Yaman, Ahmet. “T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Yöntemi”. *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*. 47-70 Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yaman, Ahmet. “Riâsetü’s-Şuûni’d-Dîniyye fî Türkiyâ Turuku ve Esâlibu İsdâri’l-Fetâvâ min Kibeli’l-Meclisi’l-E’lâ li’s-Şuûni’d-Dîniyye”. *Mecelletü’d-Diyâneti’l-İlmiyye bi’l-Lüğati’l-‘Arabiyye/ Diyanet Arapça İlmi Dergi* 1 (2019), 61-95.
- Yavuzer, Hasan. *Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı-Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi*. Kayseri: Laçın Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. “Başyazı: Din İşleri Yüksek Kurulu Oluşurken”. *Diyanet Gazetesi* 375 (1990), 1, 26.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. *Ne Yan Yana Ne Karşı Karşıya Anılar*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013.
- Yılmaz, Mehmet Nuri. “Kurul Toplantısı Açılış Konuşması”. *Diyanet Aylık Dergi* 17 (1992), 31-32.
- IX. *Avrasya İslâm Şurası Sonuç Bildirgesi (14 Ekim 2016)*. <https://avrasyaıslamsurasi.diyanet.gov.tr/tr-TR/Declaration/Detail/9>.

Summary

This study deals with the approach and practical attitude of the High Board of Religious Affairs (DİYK, Board) about sects or different religious understandings and practices. The Board, which has continued to maintain its existence since the establishment of the Presidency/ Directorate of Religious Affairs, which was established with the shifting to the Republic, is the "highest decision and advisory body" of the Presidency/Directorate on religious issues. The limitation containment on the Presidency/Directorate's qualification of being the "highest decision-making and advisory body" with the testimony "religious matters" was brought about by the regulation made in 2010. Despite this confinement, it is obvious that the approach and practical attitude of the Board about sects or different religious understandings and practices are important due to its qualification as the highest decision and advisory body in religious issues.

From the Ottoman Empire to the Government of the Turkish National Assembly, from the Government of the Turkish National Assembly to the Republic, it inherits with the institutional experience and the scientific tradition, it shapes both the functioning and the views of the Board. In terms of the institutional experience it inherited, the Sheikh ul-Islam/Mashikhatul Islam institution, which was included in the organizational structure of the Ottoman Empire, and the "Fatwa Trust" and "Islamic house of wisdom/Baitul-Hikmah" within its body, and the Sharia law that took place in the government structure of the Turkish National Assembly. It is necessary to take into account the Council of Shariah and Awqaf and the "Legal Advisory Committee/Fatwa Council" and "The Islamic Committee of the Check-in and Authorships/ Tadmkat and Ta'lifâtul Islâm Committee" within its body. Later on, it should be considered that both the authorities and duties of the Board, as well as its institutional structure and functioning were shaped depending on the political and administrative developments experienced in the Republican period.

Although its authority was limited to religious issues in 2010, most of the decisions taken in its history are still in the religious field, but the decisions taken by the Board on both the state administrative system as well as the presidential system, the religious life of both the country and Muslims living in other states and domestic administrative matters it reveals that it is an important unit for citizens living abroad.

Paying attention to the wording-sense integrity in the decisions, opinions, fatwa/edicts and opinions of the Board, adopting a

facilitating method, using a unifying language, having a style that will preserve the unity and peace of the people, showing adherence to the tradition that has been established since the early age, preserving the common understanding of religion, to care about the tradition of jurisprudence/fiqh and to benefit from the full potential of Islamic Law, not to engage in political disputes, to stay away from the influence of daily and variable political understanding or debates, to approach events and facts objectively, to take into account the education level of the person asking the question (and his sectarian identity, if stated), producing solutions to problems in a way, protecting identity integrity, creating an all-encompassing worldview, responding to people's search for meanings of religion and the world, keeping the interests of both the individual, society and the public in balance, etc. fundamentals stand out.

As it is known, the meaning and maintenance of religious thought and life through sectarian and sectarian considerations has led to the fact that the phenomenon of sect has always been an essential element for Muslims. In the emergence of sects or schools, which are the manifestation of the phenomenon of difference in different religious understandings or religious school of thought understandings, the main factors that human, social environment, space/geography and time, idea and event connexion are naturally effective. It is obvious that, in addition to those main factors, all kinds of political, economic, social, cultural events that occur in time and space, and any settled acquiescence that exists together with language, social structures and mentality codes are naturally effective, too. The fact that the religious thought and life takes shape according to understanding the religious texts with the systematic of the sects and schools is clearly visible with the political, theological, legal, mystical, and philosophical sects and schools of thought that emerged in the Islamic history.

Its published adjudication, consent, fatwas, and opinions show that the Board has a very realistic attitude about the phenomenon of sect. The Board sees this phenomenon as a natural locus, and the sects as the differences of opinion that have emerged in the historical process in understanding and interpreting the main sources of religion (Holy Book and the Prophetic traditions); consider these differences of opinion as alternative solutions and makes use of this historical-cultural accumulation as much as possible.

Depending on the institutional structural inherits, the scientific tradition, and the sectarian affiliation of the society it serves, the Board, which acts according to Hanafi's school of thought, especially on classical issues, also acts with the opinions of different sects when necessary, especially on classical issues such as whether

menstruation seen by a pregnant woman is considered menstrual cycle and the exercising on performing prayers with implied denotation. Following up according to Hanafi's school of thought on classical issues is a very natural posture since both religious thought and religious life in the Islamic geography have been shaped by sectarian and sectarian affiliations for centuries.

However, the classical perspective of the Hanafi's school of thought on some issues such as the ablution of the venerable person, whether the childbirth woman is considered puerperal or not, and the congregation of prayers in obligatory situations, as seen in the example of a doctor undergoing surgery; the application poses serious difficulties for the person asking the question, it is understood that an opinion needs to be corrected according to new scientific developments, it is given according to the customs that were experienced in the past but do not exist today, the emergence of a necessity, the old obstinacy of today's changing conditions - such as travel transportations - are meaningless and impossible, etc. In such cases, it acts by making a choice according to which sect's opinions and systems are suitable.

The Board, which shows that a person who follows or asks questions about the opinions of other sects other than Hanafi's school of thought, can be left flexible with this information and shows that they can act according to them, or that it is natural for followers of a sect to act according to his own sect's perspective, and that his deeds will be well-grounded when he follows other sects, the Board, it also provides convenience with the opportunity of choice for those who ask questions by giving the opinions of other sects along with the perspectives of the Hanafi's school of thought on some issues such as pilgrim or off-seasonal pilgrimage to the Mecca wearing sewn outfit and breastfeeding and, the structure of marital privacy.

There are some issues in which the Board usually gives the point of view of the sects and informs them by adopting one of these convictions or some opinions other than the convictions of the common sects aforementioned, on some current issues that would require reconsideration, although they were dealt with and concluded in the past, such as the stipulation of more than one divorce/triple talaq at the same time, and grandparent orphanage.

Conveying many current issues that are not included in traditional Islamic jurisprudence sources such as transplantation, insurance, gold-based lease certificate (Sukuk), the Board, while launching an opinion on these issues, in addition to the fundamental evidence such as the Holy Book, the Prophetic traditions/Sunnah, consensus/ijma, analogy/qiyas, the principles of maslaha/interest

and necessity, and custom and practice. It is clear that it is based on secondary evidence such as tradition and operates all the potential of different branches of science, especially the discipline of Islamic Law.

Within this frame of reference, the Board thoroughly analyzes the phenomenon with the canon/general principles/rules of Islamic Law, acting from the plausible and notion of the Holy Book and Sunnah, by always keeping the principles of jurisprudential method and all its potential in the framework of the method and vision of the Islamic Law legacy in current and new issues. Board makes consultations with the experts on the subject, and when it is sure that the result has been persuaded, then Board manifests the decisions, opinions, fatwas, and dictums.

In this specific instance, It is possible to say that the decisions of the Board, (not on a certain sect); reflect the views of the High Board of Religious Affairs. This shows that the "Board's ijtihad" or "Collective ijtihad" phenomenon, which is most often mentioned and recommended today, is fulfilled by the Board.

In this case, there it is clear that it is necessary to always act cautiously regarding the allegations that the Presidency/Directorate operates through a single/particular sect.